

Taïga Rapinat

Miksi ja miten luoda elämyksellisimpiä lukukokemuksia lapsille ja nuorille

Visuaalisuuden rooli lasten- ja
nuortenkirjallisuudessa

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Medianomi

Viestinnän tutkinto-ohjelma

Opinnäytetyö

14.11.2022

Tiivistelmä

Tekijä:	Taïga Rapinat
Otsikko:	Miksi ja miten luoda elämyksellisimpiä lukukokemuksia lapsille ja nuorille. Visuaalisuuden rooli lasten- ja nuortenkirjallisuudessa.
Sivumäärä:	47 sivua
Aika:	14.11.2022
Tutkinto:	Medianomi
Tutkinto-ohjelma:	Viestinnän tutkinto-ohjelma
Suuntautumisvaihtoehto:	Graafinen suunnittelu
Ohjaaja:	Lehtori Kai Talonpoika

Opinnäytetyö käsittelee visuaalisuuden paikkaa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Viime vuosina alakoulu- ja teini-ikäisten lukutaito on tutkitusti laskenut, etenkin mediakulttuurin takia. Kuvakirjat vastustavat näyttöjen lumousta runsaalla kuvitusmäärällä ja kekseliäillä visuaalisilla keinoilla. Tämä havainto johtaa seuraavaan kysymykseen: jotta lukukokemus olisi elämyksellisempi, voisimmeko käyttää samankaltaisia menetelmiä myös kirjoissa, jotka on suunnattu lukutaitoisille lapsille?

Tämä tutkimus valottaa ensin lukuharrastuksen epäsuosiota lasten ja nuorten joukossa sekä lukutaidon universaaleja hyötyjä. Mietitään seuraavaksi millä visuaalisilla keinoilla on mahdollista herättää lasten ja nuorten uteliaisuus sekä pitää yllä heidän mielenkiintonsa. Analysoidaan esimerkkien avulla kirjojen ulkoasua ja visuaalisia ominaisuuksia, joista kirjan tekijät voisivat hyötyä. Tutkimusaineisto perustuu lasten- ja nuortenkirjoista mutta laajenee tarvittaessa aikuistenkirjallisuuteen.

Analyysin tuloksista havaitaan, että kirjojen kuvituksista eivät hyödy ainoastaan leikki-ikäiset vaan ihan kaikki. Kuvitusten ja visuaalisten elementtien lisääminen lasten- ja nuortenkirjallisuuteen voisi toisin sanoen olla sysäys uudelle lukuinnostukselle sekä elämyksellisemmälle lukukokemukselle. Aineistoanalyysissä käy ilmi, että kuvakirjamaailma on lähes loputon visuaalisten nokkeluuksien lähde. Toinen huomio on, että vaikka kansi, kuvitukset, typografia ja taitto ovat kirjan perusominaisuuksia, kirjan ulkoasuun voi piiloutua muitakin nerokkaita keinoja vuorovaikuttamaan lukijan kanssa. Se todetaan muun muassa astumalla lasten- ja nuortenkirjallisuuden ulkopuolelle.

Tutkimuksen etenemisessä ilmenee yllättäen viime vuosikymmenen kuvitusten varovainen mutta kiistämätön paluu lasten- ja nuortenkirjallisuuteen. Nouseva ilmiö näkyy ja vahvistuu erityisesti Suomessa. Se on tärkeä ja myönteinen asia – muutos on jo alkanut. Kirjan tekijöiden, varsinkin visuaalisten suunnittelijoiden, kannattaa siis tästä eteenpäin uskaltaa irrottautua tutusta perinteisestä kirjan ulkoasusuunnittelusta ja käyttää rohkeammin opinnäytetyössä esiin nostamia visuaalisia menetelmiä. Mukavuusalueen ulkopuolella syntyy todennäköisimmin entistä kauniimpia ja elämyksellisimpiä kirjoja.

Avainsanat: lasten- ja nuortenkirjallisuus, visuaalisuus, lukukokemus, lukutaito

Abstract

Author: Taïga Rapinat
Title: Why and how to create more meaningful reading experiences for children and adolescents. The role of visuality in children's literature.
Number of Pages: 47 pages
Date: 14 November 2022

Degree: Bachelor of Culture and Arts
Degree Programme: Media
Specialisation option: Graphic Design
Instructor: Kai Talonpoika, Senior Lecturer

This final project addresses the role of visuality in children's literature. Literacy skills have declined in school-aged children and teens in the last years, especially due to current media culture. Picture books oppose the lure of screens with abundant illustrations and imaginative visual means. This observation leads to the following question: in order to make the reading experience more enduring, could similar methods also be used in books aimed at literate children?

This research firstly sheds light on the unpopularity of reading among children and adolescents, and secondly on the universal benefits of literacy. Then it considers which visual means could be used to awaken the curiosity and hold the interest of your readers. With the help of examples, I will examine the appearance and visual characteristics that book creators could make use of. The research material is based on children's literature but is extended to include adult literature when necessary.

As an outcome of this study, one may observe that book illustrations not only benefit toddlers but everyone. Adding illustrations and visual elements to children's literature could very well ignite new reading enthusiasm and more meaningful reading experiences. Analysing the material reveals that the world of picture books is a never-ending source of visual ingenuity. Another observation is that although the cover, illustrations, typography and layout are basic visual features, a book may hide several other genius means of interacting with the reader. This can be seen by stepping outside of children's literature.

As the research advanced, it became clear that surprisingly, illustrations have carefully but undeniably returned to children's literature. This growing trend is visible and strengthening especially in Finland, which is important and positive information. A change has already begun. Book creators, especially visual designers, are advised hence forth to dare detach themselves from traditional book layout design and confidently use the visual methods exposed by this project. It is outside of the common comfort zone where the more beautiful and meaningful books are most likely born.

Keywords: children's literature, visuality, reading experience, literacy

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Miksi lisätä elämyksellisyyttä lasten- ja nuortenkirjallisuuteen?	3
2.1	Lukuharrastuksen epäsuosio	3
2.1.1	Muuttunut suhde kirjaan	3
2.1.2	Tarpeeton taito ja tylsä harrastus	4
2.1.3	Näyttöjen häiriö	5
2.2	Lukutaidon hyödyt	6
2.3	Miten herättää nuoren lukijan uteliasuus ja mielenkiinto?	7
2.3.1	Paljon positiivisia lukukokemuksia	7
2.3.2	LUKEMO ja muut toiminnalliset menetelmät	9
2.3.3	Visuaalisuuden voima	10
3	Kirjan visuaaliset ominaisuudet	11
3.1	Kuvitukset	11
3.1.1	Tyyli	11
3.1.2	Värimaailma	14
3.1.3	Koko, määrä ja sijoittelu eli taitto	16
3.2	Kansi ja selkä	19
3.2.1	Tyyli	20
3.2.2	Formaatti ja jälkikäsitteily	23
3.2.3	Selkä	26
3.3	Typografia	28
3.3.1	Leikkisä typografia	28
3.3.2	Kuvitettu teksti	30
3.4	Ulkoasun muut ominaisuudet	33
3.4.1	Etusyrjä	33
3.4.2	Lukunauha	37
3.5	Toiminnalliset visuaaliset elementit	38
3.5.1	Hahmojen kuvagalleria	38
3.5.2	Kartta	40
4	Johtopäätökset	42
	Lähteet	45

1 Johdanto

Keskustellessani opinnäytetyöni aiheesta ystäväieni kanssa, huomasin, että melkein jokainen meistä oli säilyttänyt vähintään yhden lapsuuden lempikirjan. Itselläni on muutama vielä tallessa. Nämä kirjat, suurin osa kuvakirjoja, ovat rakkaita muistoja lapsuudestani, äidin tai isän sylissä vietetyistä lämpimistä hetkistä. Aikuisena olen lukenut nämä tarinat omille lapsilleni. Niistä kirjoista on tullut meidän perheaarteita.

Samalla tavalla kuin Marcel Proustin Madeleine-leivos toimii muistikuvien herättäjänä, lapsuutemme kirjat ovat pieniä aikakoneita menneisyyteen (Proust 1984). Värit, muodot, hahmot ja maisemat, kaikki visuaaliset elementit leikkivät aisteillamme ja voimme todeta, että kirja ei ole ihan tavallinen arki- vaan tunneesine.

Useimmissa tapauksissa kuvakirja valitaan juuri kuvien tai kuvitustyylin perusteella. Tämä on selkeä osoitus siitä, että kuvituksilla on ainakin yhtä tärkeä rooli kuin tarinalla itsellään. (Laaksonen & Luukila 2020, 16.) Vaikka kirjan ydin on ja tulee aina olemaan tarinallinen sisältö, lukija tarvitsee sen lisäksi visuaalisen pohjan, jotta syntyy kokonainen lukuelämys.

Pamela Paul ja Maria Russo tutkivat kuvien vaikutusta lukeviin lapsiin sekä nostavat esiin visuaalisen lukutaidon tärkeyden (Paul & Russo 2019, 50):

It might be a bit paradoxical, but as your child approaches the moment of learning to read words and crosses over into independent reading, images and pictures of all kinds are more important than ever. Teachers call this “visual reading”.

Kuvien ja kuvioiden analysointi sekä visuaalisen kerronnan tulkinta valmistavat lapset lukemiseen. Visuaalinen lukutaito kehittää kognitiivisia kykyjä, joidenkin avulla lapset oppivat myöhemmin lukemaan sanoja ja kokonaisia lauseita.

Kirjakauppojen ja kirjastojen kuvakirjahyllyt näyttävät visuaalisesti rikkailta. Pienten lasten kirjat kilpailevat keskenään upeilla kansilla ja Suomessa kuuluisimmat kuvittajat tekevät mielellään yhteistyötä lastenkirjallisuuteen erikoistuneiden kustantajien kanssa.

Nykyisessä yhteiskunnassa esteettisyys on keskeinen arvo ja kuvat ovat usein pääroolissa. Minkä takia sitten kuvitukset ovat kadonneet osittain tai jopa kokonaan kouluikäisten, nuorten ja aikuisten kirjoista? Lukutaitoiset kykenevät keskittymään pitkään kerrontaan ongelmitta mutta se ei tarkoita sitä, että he eivät kaipaa edes vähän visuaalisuutta. Jopa taitavin ja kokenein lukuharrastaja nauttii ja hyötyy tauosta, jonka kuvitukset tuovat massiivisen tekstimäärän keskelle (Paul & Russo 2019, 50).

Edellinen havainto kuvien voima-asemasta kirjoissa herättää siis kysymyksiä lasten- ja nuortenkirjallisuudesta. Vaikka asialla on eri näkökulmia sekä lähestymistapoja, viime vuosien tutkimukset viittaavat lasten ja nuorten heikentyneeseen lukutaitoon (Heikkilä-Haltonen 2015, 177.). Lapset ja nuoret lukevat aina vähemmän, jonka seurauksena heidän lukutaitonsa on laskenut. Aiheeseen palaan tarkemmin myöhemmin. Elämme nykyisin mediamaailmassa, jossa näytöt ovat vähitellen kaapanneet huomion kirjoilta. Lasten kuvakirjat kuitenkin poikkeavat tästä ilmiöstä ja taistelevat intohimoisesti vastaan. Tämä merkittävä saavutus ei ainoastaan johdu kuvakirjojen runsaasta kuvitusmäärästä vaan myös niiden nokkelista keinoista kerätä pienimpien täyden huomion. (Lyons 2011, 188–189.)

Kuvakirjojen kustantajat ovat siis kehittäneet vuosien varrella kekseliäitä ja tehokkaita menetelmiä voittaakseen nuorimpien kirjojen kuluttajien mielenkiinnon. Jos alakoulu- ja teini-ikäisten into lukemiseen on niin selvästi alamäessä, voisimmeko käyttää samanlaisia keinoja heidän kanssaan? Voisimmeko kuvitusten ja visuaalisuuden voimalla lisätä elämyksellisyyttä lasten- ja nuortenkirjallisuuteen?

Opinnäytetyöni tavoitteena on pyrkiä tarkastelemaan sitä, kuinka kirjojen visuaalisten elementtien lisääminen voisi edesauttaa lasten ja nuorten lukuintoa. Lasten- ja nuortenkirjallisuudella tarkoitan romaaneja sekä novelleja. Sarjakuvat ja tietokirjat tuskin kärsivät visuaalisuuden puutteesta, päinvastoin.

Pohdin ensimmäiseksi minkä takia olisi tärkeää luoda nuorille lukutaitoisille elävämpiä lukukokemuksia. Mietin myös, mistä syistä lukemisesta on tullut niin epäsuosittu harrastus ja miten lukutaidon hyödyt rikastuttavat elämää. Tutkin seuraavaksi miten herättää nuorten lukijoiden uteliaisuus sekä pitää heidän mielenkiintonsa yllä visuaalisilla keinoilla.

Työni toisessa osassa keskityn konkreettisemmin kirjan ulkoasusuunnitteluun. Kirjan visuaalinen identiteetti on useimmiten kuvittajan vastuulla mutta myös graafinen suunnittelija tai taittaja voi vaikuttaa siihen. Vaikka kuvitukset määräävät pääosin visuaalisen suunnan, on olemassa muitakin ominaisuuksia, jotka tekevät kirjasta elämyksellisemmän esineen. Esimerkkien avulla kartoitamme jo lastenkirjallisuudessa käytettyjä menetelmiä. Mikäli tiettyä ominaisuutta ei löydy lastenkirjojen valikoimasta, laajennan tarvittaessa esimerkkien keräilyä aikuisten kirjahyllyihin.

2 Miksi lisätä elämyksellisyyttä lasten- ja nuortenkirjallisuuteen?

2.1 Lukuharrastuksen epäsuosio

2.1.1 Muuttunut suhde kirjaan

Kauan ennen mediakulttuurin nousua, kirjoilla oli tärkeä, jopa korvaamaton, paikka ihmiskunnassa. Jokainen tieto, uutinen, määritelmä, iltasatu, runo tai ruokaresepti löytyi kirjasta. Kirja oli kallis ja arvokas omaisuus, jota oli käsiteltävä huolellisuudella. Kirjaa kunnioitettiin suuresti esineenä.

Nykypäivän massatuotanto on muuttanut suhteemme kirjaan. Vaikka arvostamme kirjojen sisältöä tai ulkoasua, kirjasta on tullut tavallinen arkiesine, työkalu ja sisustuslippale. Ei ole harvinaista löytää kirjoja jäteastian pohjalta. Vuosikymmeniä taaksepäin se olisi ollut yksinkertaisesti järkyttävä ajatus. Kirjojen fyysisellä koskemattomuudella ei vain ole enää sama merkitys kuin ennen vanhaan (Lyons 2011, 210).

2.1.2 Tarpeeton taito ja tylsä harrastus

”Lukutaito on tärkein koulussa opittava taito” toteaa äidinkielen ja kirjallisuuden lehtori Annu Viheriälehto, joka toimii myös kirjastonhoitajana (Laaksonen & Luukila 2020, 130). Koko opettajakunta on samaa mieltä Viheriälehdön julistuksesta.

Lukutaidon harjoittelu alkaa varhaisessa lapsuudessa, jolloin lapset leikkivät lukemista ja kirjoittamista kotona. Lapset muistavat heille aikaisemmin luetun kirjan ja improvisoivat omin sanoin tarinan. ”Leikkilukeminen” ja leikin herättämä ylpeys ovat tärkeitä askeleita kohti oikeaa lukuharrastusta. (Heikkilä-Halttunen 2015, 166–167.) Myöhemmin päiväkotilaiset osaavat tunnistaa ensin oman nimensä ja pian myös kavereiden nimet. Innokkaat esikoululaiset ja ekaluokkalaiset pitävät uuden oppimista jännittävänä haasteena, ja siksi heissä löytyy luja tahtotila oppia lukemaan (Heikkilä-Halttunen 2015, 173).

2000-luvun tutkimuksen mukaan 12–13-vuotiaat lukevat eniten. Tuoreimmat OECD-maissa toteutetut tutkimukset kuitenkin osoittavat alakoulu- ja teini-ikäisten lukutaidon laskeneen. 10-vuotiaiden lukutaitoa mittaava PIRLS sekä vastaava 15-vuotiaiden lukutaitoa tutkiva PISA viittaavat molemmat huolestuttavaan tulokseen: joka kymmenennellä lapsella ei ole edes tyydyttävää lukutaitoa. (Heikkilä-Halttunen 2015, 177.)

Sillä aikaa kun monet maat vielä unelmoivat koulujen lukumäärän lisäämisestä ja kunnan peruskoulutuksesta jokaiselle, Suomessa kasvava määrä lapsia ja nuoria pitää lukemista epäolennaisena ja tarpeettomana (Laaksonen & Luukila 2020, 131). Välinpitämättömyyden lisäksi lasten ja nuorten into, motivaatio sekä

sitoutuminen lukemiseen ovat selvästi vähentyneet. Vaikka osa lapsista ja nuorista edelleen lukee puhtaasti omaksi ilokseen, yhä useammat lukevat vain aikuisten painostuksen tai pakon alla, joskus palkinnon vuoksi. (Heikkilä-Halttunen 2015, 177–178.)

2.1.3 Näyttöjen häiriö

Lasten ja nuorten arki on nykyisin kiinteästi täynnä teknologiaa ja ruutuja (Heikkilä-Halttunen 2015, 213).

Screens are everywhere these days, from televisions, to movie theaters, to laptops, to tablets, to e-readers, to phones, to watches, to cars, to billboards, to airplanes, to taxi cabs, to gas pumps, to restaurants, to retail stores, to amusement parks, to refrigerators, to washing machines, to picture frames, to games, to toys, and probably to lots of other things that don't yet have screens on them at the time we're writing this, but will by the time you're reading it. Each of these screens is chock-full of digital information and visually exciting entertainment vying for our kids' attention. (Ankowski & Ankowski 2021, 93.)

Toisin sanoen, näyttöjen houkutusta on melkein mahdotonta välttää.

Koulusta saatu syventävä lukutaito edellyttää muun muassa keskittymistä isoihin aihekokonaisuuksiin. Ongelmia aiheuttaa tietokoneiden, tablettien ja puhelimien katsominen. Ruudulta lukeminen kehittää silmäilevää, nopeaa ja valikoivaa lukutaitoa. Vaikka kohtuullinen tietokoneen käyttö voi tutkitusti tukea perinteistä lukutaitoa, se ei kuitenkaan korvaa sitä. (Heikkilä-Halttunen 2015, 217–218.)

Näyttöjen aikaansaamat häiriöt ovat monenlaisia. Kuten aikaisemmin on jo todettu, ruutujen katsomisessa ei tarvita syvällistä ajattelua vaan pelkästään pinnallista analysointia. Näytöt sotkeutuvat vuorovaikutukseemme ja katkaisevat aivojen perustoiminnot. Jotkut lapset ja nuoret väittävät, että internetin kuvatallenteiden katsomisen kautta oppii helpommin. Tutkimukset

kuitenkin poikkeavat tästä teoriasta: fyysinen opetus tuottaa digitaalista opetusta parempia tuloksia. Viimeinen häiriötekijä on kaikista kiistämättömin: näytöt vievät merkittävästi aikaa. (Ankowski & Ankowski 2021, 95–96.)

2.2 Lukutaidon hyödyt

Tarinan mukaan eräs äiti kysyi Albert Einsteinilta, miten kasvattaa pojasta älykäs. Suhteellisuusteorian kehittäjä kehotti äitiä lukemaan lapselleen satuja. Vastauksesta hämmentynyt äiti toisti pyyntönsä: miten stimuloida pojan älykkyyttä vielä enemmän? Fyysikon vastaus oli yksinkertaisesti lukea vielä enemmän satuja. (Heikkilä-Halttunen 2015, 95.) Albert Einsteinin viitataan usein, kun puhutaan älykkyydestään. Tiedemies piti kuitenkin toisenlaista älykkyyttä vielä tärkeämpänä: mielikuvitusta.

Lasten- ja nuortenkirjallisuuden ykköstavoite on aina ollut ruokkia lasten mielikuvitusta. Viime aikoina on kuitenkin herännyt huoli siitä, että nykylapset eivät osaa enää käyttää mielikuvitusta muodostamaan tarinan visuaalisia elementtejä kuten hahmojen piirteet tai maisemat. Yksi syy siihen on television ja elokuvien nopea ja taukoamaton kuvien virtaus. Lapset kaipaavat nimenomaan lempeämpää lapsentahtista kuvien tutustumista, jonka lasten- ja nuortenkirjallisuus mahdollistaa. Kirjan kanssa lukijat päättävät itse, paljonko aikaa he haluavat viettää kuvan tai tekstin kanssa. (Heikkilä-Halttunen 2015, 106.)

Satukirjallisuus tukee sosiaalisten taitojen vahvistumista ja tunne-elämän kehittämistä. Sadut rohkaisevat ja lohduttavat ja tukevat lapsen itsenäistymistä (Heikkilä-Halttunen 2015, 101).

Mielikuvituksen kehittyminen ei siis ole ainoa lastenkirjallisuuden hyöty. Se on psyykinen työkalu, jolla lukijat saavuttavat muita tärkeitä ominaisuuksia.

Satujen kautta lapset pystyvät mielikuvituksen voimalla kehittämään empatiakykyään hahmoja kohtaan. Lapset asettuvat hahmojen asemaan ja oppivat ymmärtämään paremmin toisten tuntemuksia, arjen vaikeuksia ja ihmissuhteiden monimutkaisuutta. Näin lapset saavat kokea lämpöä ja

ymmärtämistä toisia kohtaan, myös oikeassa elämässä. (Heikkilä-Halttunen 2015, 100.)

Empatian lisäksi lapset oppivat tunnistamaan paremmin omia tunteitaan, kuten iloa, murhetta, pelkoa, jännitystä tai vihaa. Samalla lapset opettelevat hyväksymään sekä omia että muiden kielteisiä tunteita. Mielikuvituksen avulla lapset pystyvät paremmin sietämään ahdistusta, käsittelemään pelottavia tilanteita ja keksimään ratkaisuja omille elämän haasteille. Yksi lasten- ja nuortenkirjallisuuden tärkeimmistä tehtävistä on valmistaa lapsia ja nuoria todellisuuteen. Sadut kertovat mahdollisista tulevista vaikeuksista, tarjoavat ratkaisumalleja mutta myös toivoa lukijoille: niistä kaikista voi selvitä. Tarinoilla on lohdutusvoimaa (Heikkilä-Halttunen 2015, 100.) Satujen avulla saa turvallisesti sekä rohkeasti seikkailla ja kokeilla omia rajoja, kohdata hämmentäviä tunnetiloja (Heikkilä-Halttunen 2015, 101).

Lasten- ja nuortenkirjallisuuden kautta kehittynyt rikas tunne-elämä, hyvät sosiaalitaidot ja ongelmanratkaisu ovat ensimmäiset askeleet kohti itsenäistymiseen (Heikkilä-Halttunen 2015, 101). Lukutaitoa ei ainoastaan tarvita koulun parissa vaan myös vapaa-ajalla, jossa sillä on tärkeä rooli itsenäisen elämän sekä oman identiteetin rakentamiseen. Lukeminen on lopulta sosiaalista toimintaa, jolla on hyötyä lähes jokaisella elämän osa-alueella. On tutkittu, että lukutaito ehkäisee syrjäytymistä lasten nykyisessä ja myöhemmässä elämässä. (Heikkilä-Halttunen 2015, 176.)

2.3 Miten herättää nuoren lukijan uteliasuus ja mielenkiinto?

2.3.1 Paljon positiivisia lukukokemuksia

Lapsena olin vakuuttanut itseäni typerästä ajatuksesta, että inhosin lukemista. Asuin silloin Ranskassa. Kouluvuoden ensimmäisellä äidinkielen oppitunnilla opettajalla oli tapana esitellä kaikki kirjat, jotka meidän pitäisi lukea vuoden aikana. Lista oli pitkä. Pelkästään klassikkoja. Meidän oppilaiden mielestä kaikki erittäin tylsiä ja turhia ja liian paksuja. Ja ne oli pakko lukea. Olin hyvä oppilas mutta niiden kirjojen lukeminen oli minulle tuskallista. Mietin usein mikä

klassikkojen lukemisen tarkoitus mahtoi olla – paitsi lasten kidutus. En ymmärtänyt, kunnes lukion ensimmäisenä vuonna ranskan opettaja antoi jokaiselle luvan, tai pikemmin käskyn, valita itse seuraava kirja. Ei muita ehtoja kuin se, että kirjan piti olla joko romaani tai novelli. Muistan valinneeni Tristan ja Isolden. Kirja oli sopivasti ”ei liian paksu” ja tarinan mystinen juoni oli mielestäni todella kiehtova. Hämmästykseni luin romaanin parissa päivässä, eikä se ollut edes työläistä. Päinvastoin, nautin siitä suuresti.

Olen usein miettinyt lukukokemustani ja peilannut sitä muihin lasten harrastuksiin. Lukutaito on yksi elämän tärkeimmistä osaamisalueista ja korvaamaton työkalu, mutta eikö tavoite ole lopun lopuksi lukemisen nautinto? Kuten muutkin harrastukset, lukemisen täytyy olla mielekästä toimintaa. Alakoulun tehtävä ei ole ainoastaan opettaa lapsia tuntemaan aakkoset vaan myös herättää kiinnostus kirjoja ja lukemista kohtaan. (Laaksonen & Luukila 2020, 119.)

Yksi lapsistani on kohdannut samanlaisia haasteita lukemisen kanssa. Hän uskoo vahvasti, että hänestä ei tule ikinä lukuharrastajaa. Vaikka pienenä luin hänelle paljon ja monenlaista lastenkirjallisuutta, puhelin ja mobiilipelit ovat vetäneet hänet täysin mukanaan. Hän on tietoinen näyttöjen huonosta vaikutuksesta ja toisinaan kokeilee avata kirjan. Olen antanut lukea mitä vaan hän haluaa, kunhan hän lukee. Valitettavasti digitaalinen vastustaja voittaa aina mielenkiintotaistelussa. Viime aikoina tapahtui kuitenkin ihme, kun lapseni palasi viikonlopun jälkeen kotiin julistamalla ylpeänä saavutuksestaan: hän oli lukenut kokonaisen romaanin kahdessa päivässä ja – vielä parempi – nauttinut siitä. Olin onnellinen. Tunnistin tilanteen kriittisen tärkeyden ja hyödynsin lapseni innostuksesta kyselemään kaikenlaista hänen lukukokemuksestaan. Romaani oli kuulemma maailman paras kirja ja hän halusi lukea lisää samantyylistä kirjallisuutta. Näin olleen aloin metsästä kirjastojen hyllyistä samankaltaisia lastenromaaneja. Esittelin innolla muutaman kirjan lapselleni sillä varmuudella, että edes yksi vetoaisi häntä. Hän valitsi niistä kaksi kirjaa. Valitettavasti tulos oli sama molemmilla romaanilla. Yhden tai parin luvun jälkeen, lapseni lopetti lukemisen siitä syystä, että kirjat olivat tylsiä. Näin on: jos

kirja ei heti puhuttele, nuoren lukijan lukuinto lopahtaa ja kiinnostus yksinkertaisesti suuntautuu muualle (Heikkilä-Halttunen 2015, 138).

Lapseni tapaus muistuttaa siitä, että monille ei riitä yksi miellyttävä lukukokemus. Se saattaa kelvata uteliaisuuden ja innon herättäjänä mutta lapsille ja nuorille täytyy tarjota mahdollisimman paljon positiivisia kokemuksia kirjojen parissa, jotta lukuinto pysyisi yllä. Oman suhteen rakentaminen kirjallisuuteen vie aikaa. (Laaksonen & Luukila 2020, 120.)

2.3.2 LUKEMO ja muut toiminnalliset menetelmät

Vaikka lasten ja nuorten lukutaidon romahdus tapahtui viime vuosikymmenen aikana, lukemiseen innostuminen on ollut haasteena kauan. Kotona ja koulussa vanhemmat ja opettajat tekevät parhaansa mutta kohtaavat edelleen vaikeuksia. Onneksi nykyisin lastenkasvattajia tukevat monet tahot, kuten LUKEMO-hanke. LUKEMO on Lastenkirjainstituutin ylläpitämä sivusto, joka esittelee uusimmat lasten- ja nuortenjulkaisut. Sovellusalusta tarjoaa myös koulutuksia sekä materiaalia lastenkasvattajille kuten lukuhaasteita tai kirjavinkkivideoita. Tavoite on nimenomaan tukea sekä jakaa keinoja lasten ja nuorten lukemisen innostamista varten.

Lasten ja nuorten lukuinnon herättämiseen löytyy monenlaisia toiminnallisia menetelmiä. Niistä useimmat kannattaa ottaa käyttöön jo varhaislapsuudessa, jotta syntyisi tottumuksia ja kirjat pysyisivät mukana myös myöhemmin. Pienille lapsille suositellaan esimerkiksi lukuhetkirutiinia, vaikka nukkumaanmenoaikaan. Näin lapsi yhdistää lukemisen turvalliseen ja miellyttävään yhdessäoloon vanhemman kanssa. Lukuhetken ympäristöllä on myös suuri merkitys. Mukava asento, riittävä tai himmennettävä valaistus, hiljaisuus tai rentouttava taustamusiikki voivat huomattavasti muuttaa tunnelman. Aikuisten on hyvä ohjaistaa lapsia kirjojen valinnassa mutta vielä tärkeämpää on antaa lapsen itse valita luettava kirja. Aikuisten ja etenkin vanhempien esimerkillä on iso rooli lasten ja nuorten suhteessa kirjallisuuteen. Lapsesta, jonka vanhemmat lukevat, tulee todennäköisemmin itse lukija.

Ainoastaan fakta, että lapsuuden kotona on kirjahylly tai kirjoja esillä, vaikuttaa siihen, että lapset tai nuoret muuttuvat myöhemmin kirjojen kuluttajiksi. Jossain tapauksissa haasteiden laatiminen voi olla myös toimiva keino innostaa lapset tai nuoret lukemaan. Silloin aikuisen täytyy miettiä minkälaiset haasteet olisivat kivoja ja saavutettavia, omalle lapselle tai nuorelle sopivia. (Strom 2019; Webmaman 2020.)

2.3.3 Visuaalisuuden voima

Edellinen lista on vain yleistä lastenkasvatustietoa. Tässä työssä keskityn kuitenkin lasten- ja nuortenkirjallisuuden visuaalisuuteen, joten psykologiset ja toiminnalliset ratkaisut jätän lastenkasvatuksen ammattilaisten vastuulle. Vaikka tarinallinen sisältö on kiistämättömästi kirjan ydin, tavoitteeni on kuitenkin tarkastella kirjan visuaalista näkökulmaa eli sen ulkoasua.

Usein nostamalla esiin visuaalisuutta kirjallisuudessa, ajatellaan ensimmäisenä kuvitusta. Kuten mainittu aikaisemmin, kuvitustyyli määrittää eniten kirjan visuaalisen identiteetin ja lukija valitsee usein kirjan, tai ainakin kuvakirjan, sen perusteella (Laaksonen & Luukila 2020, 16).

Kuvitusten lisäksi kirjan ulkoasusta löytyy muitakin visuaalisia ominaisuuksia. Näkyvimät ovat kirjankansi ja -selkä, typografia ja taitto. Lisäksi on piiloon jääviä elementtejä, kuten kirjan etusyrjä ja välilehdet tai lukunauha.

Seuraavassa luvussa käyn kaikki kirjan visuaaliset ominaisuudet läpi ja havainnoin, miten jokaisesta voisi hyötyä enemmän lasten- ja nuortenkirjallisuudessa.

3 Kirjan visuaaliset ominaisuudet

3.1 Kuvitukset

”Useimmiten kuva on väline, joka antaa tekstille kasvot. Kuva puhuu enemmän tunteella kuin teksti” (Makkonen 2004, 262). Marcel Maltzeffin sanoista tulee mieleen emojijen esimerkki. Vuonna 1982 Scott Fahlman käytti ensimmäistä kertaa hymiön sähköpostissa. Tarkoitus oli lisätä ilmaisuvoimaa tekstiin vähentämään väärinkäsityksiä. Nykyisessä emojiavalikoimassa on yli 3000 hymiötä, jotka kuvailevat kaikenlaisia tunnetiloja. Fahlman myönsi kuitenkin, että hymiöt ja emojiit eivät korvaa sanoja vaan tuovat lisäystä tai tarkennusta. (Lehtokari 2022.)

Samalla tavalla kuin emojiit sähköpostin tai tekstiviestin lopussa, kirjan kuvitukset ovat visuaalista kuvailua. Hahmot, miljööit, tapahtumat, kuvittajien tehtävä on keksiä ja näyttää lukijoille, miltä tekstin asiat näyttävät. (Laaksonen & Luukila 2020, 14.) Kuvien voimalla kekseliäät kuvittajat pyrkivät stimuloimaan ja ruokkimaan lasten ja nuorten mielikuvitusta (Lyons 2011, 189). Toisin kuin vakavammassa aikuisten kirjallisuudessa, lasten kirjat sallivat enemmän luovuutta ja leikkisyyttä. Lastenkirjallisuudessa ei ole saman tyyppisiä sääntöjä, rajoja tai odotuksia ja siksi ala on aina houkutelletut kuvittajia.

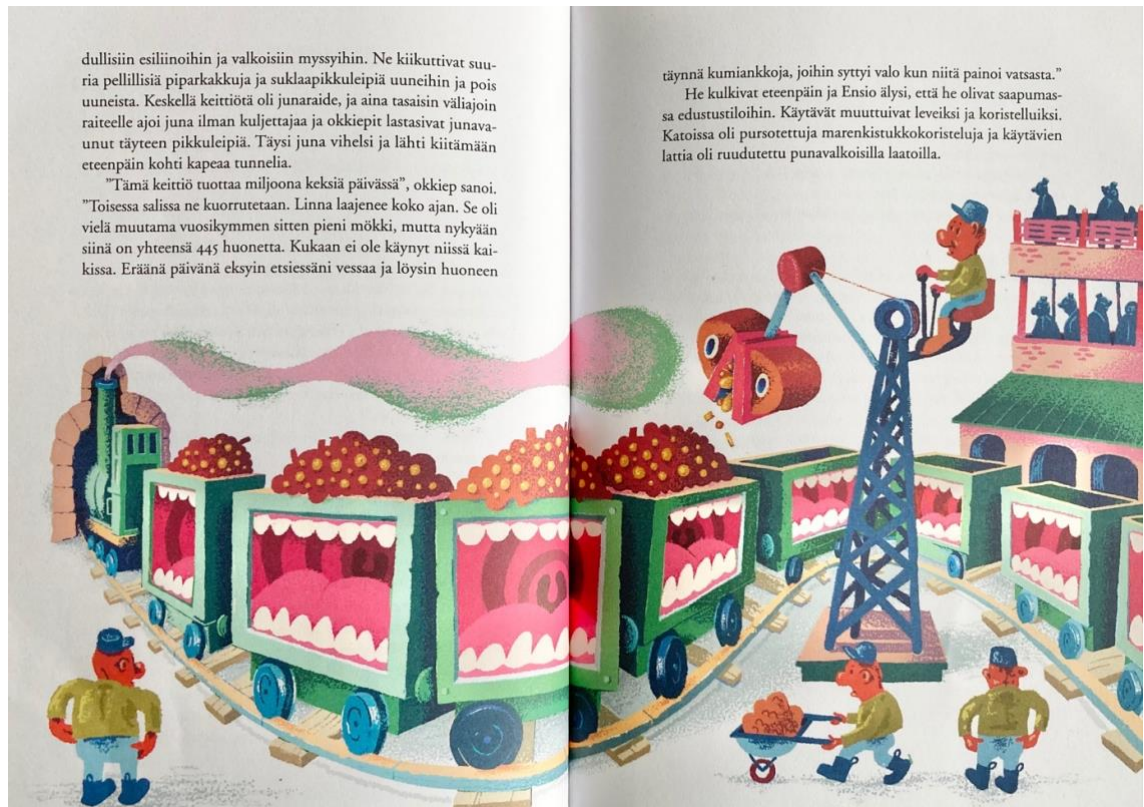
3.1.1 Tyyli

Kuvitustyyli määrittelee merkittävästi kirjan tai kirjasarjan visuaalisen identiteetin. Suuremmissa osassa lastenkirjoista kuvitukset ovat hyvin kuvailevia ja erottuvia. On helppoa tunnistaa tarinan hahmot tai ympäristö (kuvat 1 & 2). Sanotaan, että mielikuvitus tarvitsee tilaa kehittymään mutta visuaalisen lukutaidon teoria eroaa tästä. Kuvat tukevat ja parantavat mielikuvitusta eivätkä kahlitse sitä (Paul & Russo 2019, 50).

Kuva 1. Kuuluisa kuvittaja Jussi Karjalainen teki toista kertaa yhteistyötä lastenkirjailijan Leena Parkkisen kanssa. Ensio ja päätön tarina -kirjassa kuvittajan luovuudesta syntyi kummallinen maailma. (Parkkinen 2020, 15.)

Kuva 2. Vaikka Ensio ja päätön tarina -teoksen väripaletti on erikoinen, tyyli on hyvin kuvaileva. Kuvasta löytyy yksityiskohtia ja tarinan kulku on selkeästi ymmärrettävä. (Parkkinen 2020, 44–45.)

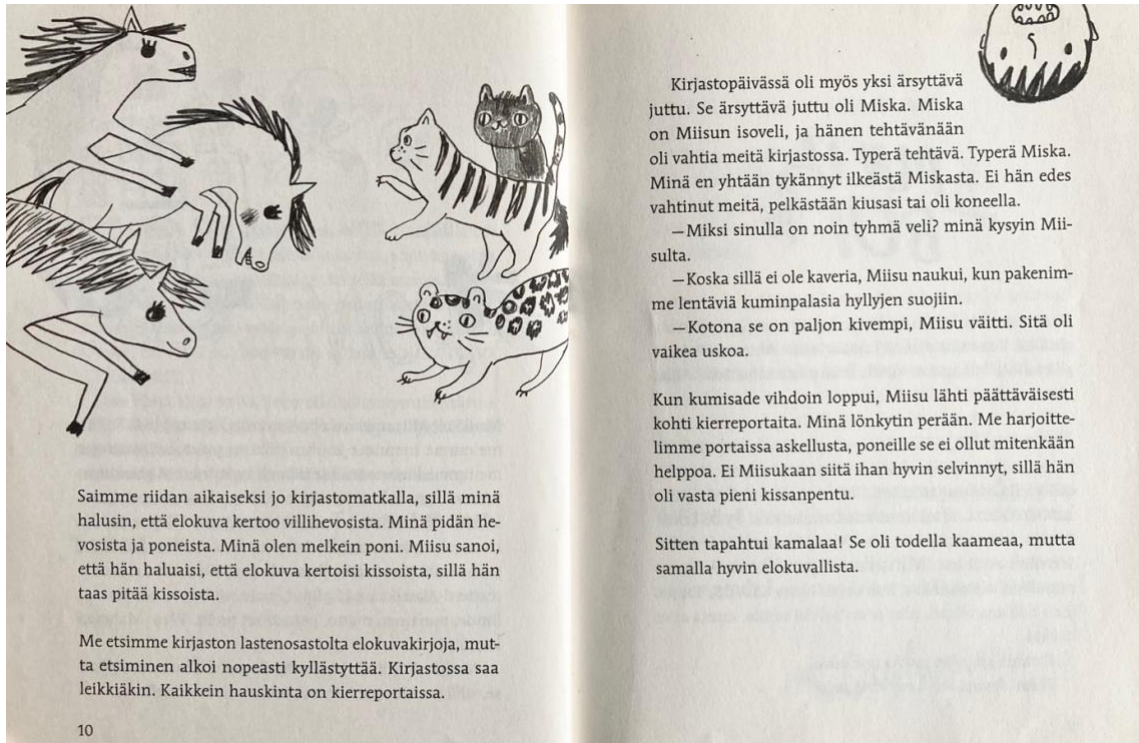
”Myös se, kuinka paljon asioita näkyy kuvissa (miljöötä tai hahmoja päähahmon lisäksi), on olennainen osa kuvakerrontaa ja juonen rakentamista” (Laaksonen & Luukila 2020, 19). Kirjan kuvien määrällä voi siis olla iso merkitys. Silloin kun osa kirjoista kylpee kuvien runsaudella, jotkut kuvittajat valitsevat minimalistisemmän tien. Minimalismilla tarkoitan kuvien vähäisyyttä mutta myös niukkaa kuvitustyyliä. Joskus kuvittajat välttävät harkitusti tarinan juonen kuvailua ja keskittyvät tuntemuksiin (kuvat 3 & 4). Kuvitustyyli voi muuttua jopa abstraktiksi. Tavoite ei ole enää kertoa tarinaa vaan kuvailla visuaalisesti hahmon tunnetila tai tilanteen tunnelma. (Makkonen 2004, 178.)

Kuvat 3 & 4. Kaikkien juhla -teoksessa Maarika Maijala tosi taitavasti kuvaa päähahmon erilaisia tunnetiloja sekä juonen vaihtelevaa tunnelmaa (Pörsti 2016, 74 & 51).

3.1.2 Värimaailma

Kuvittajan valitsema väripaletti vaikuttaa paljon koko kirjan tunnelmaan. Pastellivärit viittaavat satumaiseen tai kevyeen, iloiseen tarinaan (kuva 6). Saturoitu väripaletti voi osoittaa joko lystikkään juonen tai tapahtumarikkaan seikkailun (kuva 7). Pelkästään mustasta ja valkoisesta kuvituksesta tulee tyylin riippuen joko huoletona (kuva 5) tai dramaattista. Samalla lailla kuin tyyli, kuvituksen väreillä on iso rooli kerronnassa. Sivun tai aukeaman nopea silmäily auttaa lukijaa hahmottamaan tunnelman, olipa kyseessä sitten vaarallinen, hauska, surullinen tai pelottava tilanne. (Laaksonen & Luukila 2020, 19.)

Kuva 5. Puluboi-kirjasarjassa Emmi Jormalaisen kuvitustyylillä on hyvin tunnistettava. Kuvat näyttävät siltä, että lapsi olisi ottanut romaanin ja kuvittanut itse lyijykynällä tekstin ympärillä sivujen reunoille asti. Kirjassa ei ole yhtään väriä. Tummanharmaa lyijykynäjälki antaa rehellisen vilahduksen kirjan sisällöstä: keveyttä, sarkasmia ja paljon hauskuutta. (Salmi 2016, 10–11.)

Kuva 6. Kevin vs. yksisarviset -teoksen kuvittaja päätti käyttää perinteisesti mustaa ja valkoista mutta lisäsi yhden värin: sinisen. Opus kuuluu Pullea lentävä poni -kirjasarjaan, jossa jokaisella kirjakappaleella on oma pääväri, joka löytyy myös kirjankannesta. Kirjahyllyssä koko sarjan kirjat näyttävät siis kuuluvan yhteen vaikka erottautuvat toisistaan. (Reeve & McIntyre 2021, 112–113.)

Kuva 7. Ensio ja päätön tarina -kirjan värikkäistä kuvituksista ymmärtää, että tarina sijaitsee vähän erilaisessa ulottuvuudessa. Epätavallinen värimaailma luo psykedeelisen ja oudon tunnelman, joka sopii erinomaisesti kirjan kerrontaan. (Parkkinen 2020, 30–31.)

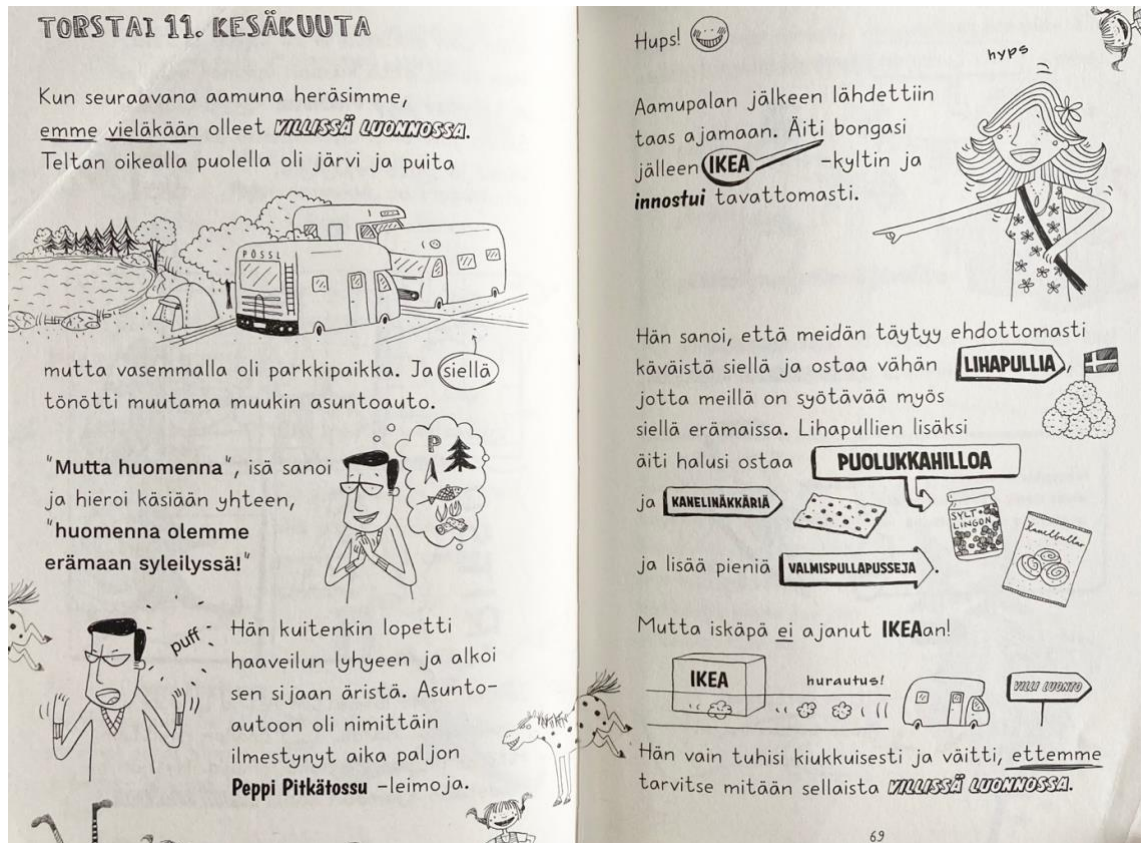
3.1.3 Koko, määrä ja sijoittelu eli taitto

Kirjan tekemisen aikana kirjailijoilla ja kustantajilla on usein näkemys siitä, miltä kirja tulee näyttämään. Kuvittajille tulee mahdollisesti jopa valmiita kuvitusehdotuksia. Silti kuvittajalla, joskus taittaja kumppaninaan, on tietämys kuvien käytöstä ja visuaalinen käsityskyky. Hän on visuaalinen suunnittelija ja tietää varmasti, minkä tyyliiset kuvitukset sopivat minkälaiseen kirjaan, mikä on sopiva kuvien määrä tai miten niitä käyttää sivun tai aukeaman sisällä. Kuvitusten kokonaismäärä, rytmittely ja sijoittelu vaativat tarkkaa tietoa ja

osaamista (kuva 11). (Makkonen 2004, 262.) Lasten- ja nuortenromaaneissa löytyy usein kokonaisia kuvitussivuja tai -aukeamia, jotka tukevat merkittävästi kerrontaa ja rikastuttavat lukukokemusta (kuva 8). Isojen kuvien lisäksi kuvittaja voi sijoittaa sivujen varrella pieniä kuvituksia (kuva 9). Niissä visuaalisissa elementeissä ei ole välttämättä tarinallista painoa mutta ne tuovat hauskuutta tekstin keskelle. Joskus kuvitukset valtaavat kirjan kokonaisuudessaan (kuva 10).

Kuva 8 & 9. Pikkuveli ja mainio retki -kirjassa on paljon kokonaisia kuvitussivuja (kuva 8). Sivujen varrella löytyy myös pieniä kuvituksia, jotka tuovat hauskuutta ja keveyttä kokonaisuuteen (kuva 9). (Parkkinen 2017, 31 & 51.)

Kuva 10. Lotta levoton ja hirveät hirvipusut -kirja yllättää kuvien määrällä. Tarinan päähahmo Lotta kirjoittaa päiväkirjaansa perhelomasta ja kuvittaa samalla jokaisen ajatuksen, tilanteen, tapahtuman tai reaktion. Kirja on täynnä pikkukuvia, jotka muistuttavat sarjakuvien kuvitustyylistä. Visuaalinen kuvailu on mitä rikkainta: hahmoja, maisemia, karttoja, ruokalistoja, aterioita, liikennemerkkejä, kylttejä sekä kaikenlaista ohimenevää. Kuvitukset ovat mustavalkoisia, mikä on ehdottomasti hyvä ja selkeämpi ratkaisu, koska kuvia on runsaasti. (Pantermüller & Kohl 2020, 68–69.)

Kuva 11. Näkymätön myrsky -teos hurmaa sekä kauniilla kuvituksilla että kuvien sijoittelulla. Koko kirja on esteettisesti rauhasa ja mielekäs. Kuvitusten koko vaihtelee kivasti. Esimerkiksi tässä vasemmalla sivulla pieni tekstiosa on kauniin kuvituksen ympäröimänä. Seuraavalla sivulla toisaalta tekstillä on päärooli ja valloittaa melkein koko sivun. Pieni kuvitus alaosan nurkassa sulkee aukeaman sopivasti. (Peltari & Kunnas 2019, 10–11.)

3.2 Kansi ja selkä

Usein sanotaan, että kansi on kirjan kasvot (Makkonen 2004, 251). Kirjankantta suunniteltaessa on tärkeää, että kuvittaja keskusteleekin kirjailijan tai kustantajan kanssa heidän toivomuksistaan. Mutta minkälainen on onnistunut kansi?

Kannen pitää herätää huomiota, viekoitella, hurmata, informoida, huutaa, kuiskata, lohduttaa, herkistää, vahvistaa mielikuvaa, olla kirjailijan / kirjan näköinen kirjasta ja sen lajityypistä riippuen (Makkonen 2004, 258).

Kannen tehtävä on siis herättää tunteita ja kiinnostusta. Onnistunut kansi välittää oikean tunnelman ja houkuttelee tarttumaan kirjaan.

3.2.1 Tyyli

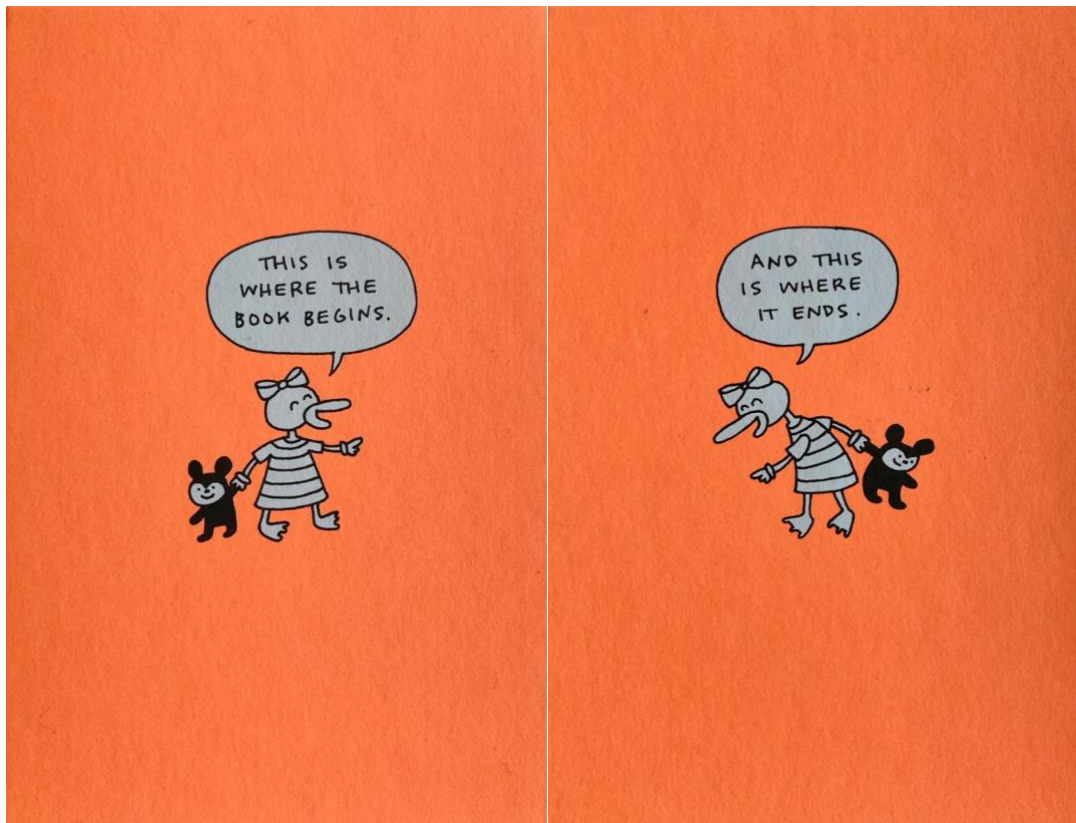
Samalla tavalla kuin kuvitukset kirjan sisällä, kannen ei tarvitse kuvailla tarkasti juonenkäänteitä vaan yleisemmin koko kirjan tunnelman. On luonnollista ajatella, että onnistunut kansi on hyvin kaunis ja näyttävä (kuva 13). Kuitenkin myös viimeistellysti suunniteltu ruma tai suttuinen (kuva 12) kansi voi yhtä hyvin herättää huomiota ja mielenkiintoa. Tosiaan, onnistunut kansi voi olla oikein epäviehättävä ja henkeäsalpaavan kaunis kansi täydellinen fiasko. (Histoires vermoulues 2018.) Joka tapauksessa kannen suunnittelussa on tärkeää muistaa koko kirjan ulkoasun yhtenäisyys (kuvat 14 & 15). Juuri siitä syystä kannen tekijän kannattaa olla myös kirjan taittaja tai kuvittaja. Näin syntyy varmasti ehjä kokonaisuus. (Makkonen 2004, 252.)

Kuva 12. Katsoessa Puluboin ja ponin kirjat. Pöpelikkö + Tsompi -teoksen kansi on mahdotonta ennustaa tarinan juonta. Kannessa tapahtuu kaikenlaista mieletöntä, mikä on rehellinen lupaus kirjan sisällöstä. Räikeät värit, raapustettu otsikko, omituiset hahmot. Koko setti huutaa lukijan huomiota. (Salmi 2016.)

Kuva 13. Tarinataistelu -teoksen kansi on erinomainen esimerkki nykyisestä trendistä. Kuva ei ole kovin kuvaileva mutta on täynnä suloisia visuaalisia elementtejä. Tarkkaillessani lasten- ja nuortenromaanit olen huomannut, että tämä kuvitustyyli on yleistynyt, varsinkin tytöille suunnattuun kirjallisuuteen. (Kolu 2018.)

Kuvat 14 & 15. Perfect questions, Perfect answers -kirjanen ei kuuluu lasten- tai nuortenkirjallisuuden valikoimaan mutta kansi on mielenkiintoinen. Neonoranssivärisellä pelkistetyllä kannella on vain pieni kuvitus, sekä etu- että takakannella. Kirjasen kokonaisuus miellyttää silmää yksinkertaisuudella. Jostain syystä tämä hurmaava suloinen kirja vaeltaa jatkuvasti kotonamme ja lapseni julistivat omistavansa sen (vaikka sen sain minä). Kirjasen pieni formaatti on todennäköisesti myös osana syy siihen. (Leka & Leka 2022.)

3.2.2 Formaatti ja jälkikäsittely

Formaatti on kirjan sivun koko valmiissa kirjassa. Näin olleen formaatti vaikuttaa sekä taittoon että kirjan ilmeeseen. Perinteisellä formaatilla kirja voi hakea vakavuutta tai uskottavuutta. Erikoinen formaatti voi olla hyvä keino luoda harmoninen kokonaisuus vaikka koko kirjasarjalle. Erilainen formaatti erottuu myös joukosta (kuva 16). Kustantamoilla on omia vakioformaatteja käytössä

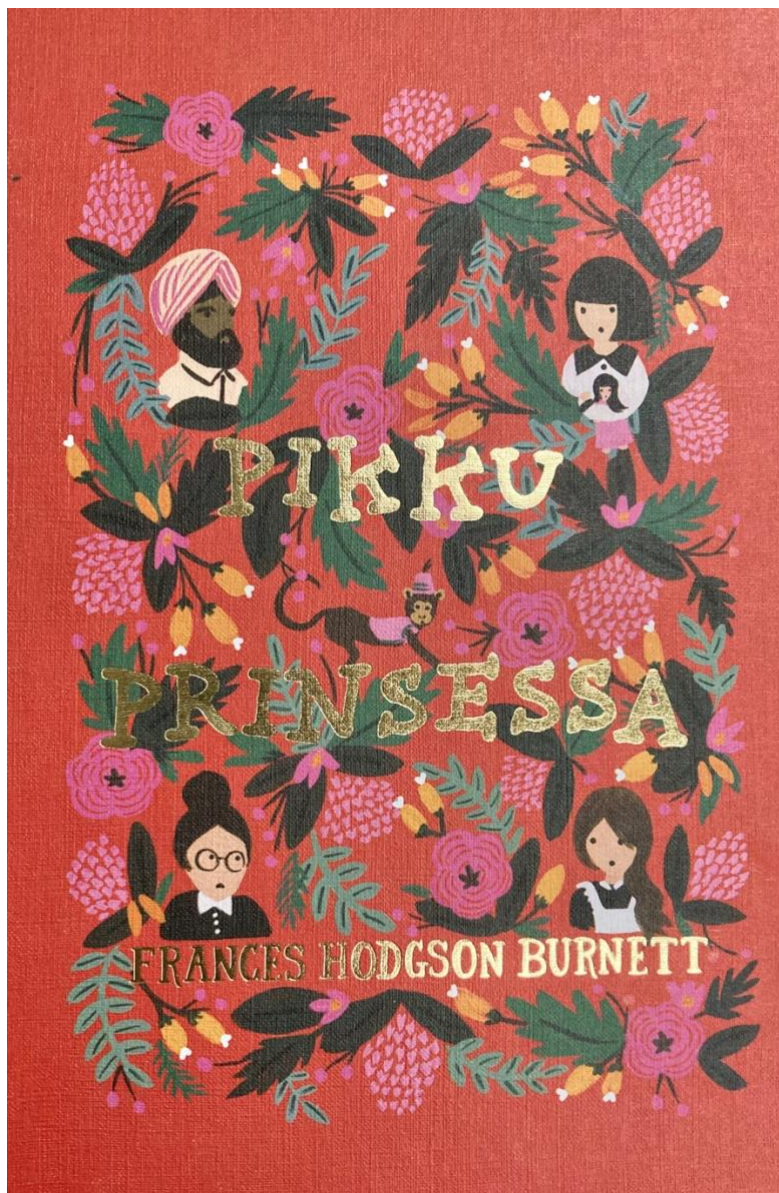
mutta ne kokeilevat myös uusia formaatteja toisinaan. (Makkonen 2004, 256–257.)

Formaatin lisäksi kirjasta löytyy muita ulkoasuominaisuuksia, kuten sidosasu ja kansimateriaali. Kova- tai pehmeäkantiset kirjat eivät tunnu samoilta lukijan kädessä. Kangaspäällystetyt romaanit näyttävät ja tuntuvat arvokkaimmalta kuin pahvipäällystetyt.

Kirjan tekemisen lopullisessa vaiheessa kanteen tulee jälkikäsitteilyä. Nykyisin on olemassa lukuisia jälkikäsitteilymahdollisuuksia, muun muassa foliointi (kuva 17), vesilakkaus, laminointi, korkopuristus, silkkipaino, muotoleikkaus... (Talinn raamatutrükikoda n.d..)

Kuva 16. Kissa Kasuli ja eläinten turvametsä -kirjan pitkä formaatti erottautuu selvästi muista lastenromaaneista. Sitä käsitellessä tuntuu siltä, että olisi lukemassa kuvakirjaa eikä lasten- tai nuortenkirjallisuutta. Havainto johtuu todennäköisesti siitä, että, toisin kuin romaaneissa, kuvakirjoissa on kaiken muotoisia tai -kokoisia formaatteja. (Kortelainen 2019.)

Kuva 17. Pikku prinsessa -kirjankannessa otsikko erottuu hyvin matasta pinnasta sekä kuvituksista kultaisella folioinnilla. Näin pienellä visuaalisella keinolla saa näyttävän ja arvokkaannäköisen tuloksen. (Hodgson Burnett 2022.)

3.2.3 Selkä

Kirjanselkä ei ole ehkä yhtä näyttävä kuin etukansi mutta sillä on myös tärkeä rooli. Kaikki kirjat eivät mahdu kirjahyllyihin niin, että kansi näkyy, ja silloin selkä on ainoa näkyvä kirjan osa. Siksi kirjanselän tehtävä on erottautua visuaalisesti muista lukuisista kirjoista (kuvat 18 & 19). Toimiva selkä houkuttelee ottamaan kirjan käteen. Tähän kirjan kapeaan osaan ei mahdu enempää kuin kirjan

otsikko ja mahdollisesti kirjailijan nimi tai kustantajan logo. Myös selässä kirjan formaatilla on väliä: jos selkä ei ole tarpeeksi paksu, luettavuus voi kärsiä (Makkonen 2004, 257).

Kuvat 18 & 19. Sami-kirjasarjassa jokaisella kirjalla on oma kansiväri. Sen lisäksi kannet ovat jälkikäsiteltyjä glitterillä. Näyttävä jälkikäsitely jatkuu siis etukannesta takakanteen asti kirjanselän kautta. Kimallettavat kannet erottuvat selkeästi muista kirjoista. (Copeland 2019a; Copeland 2019b.)

3.3 Typografia

Lasten- ja nuorten kirjallisuuden typografiaan kannattaa suhtautua vakavasti, sillä tekstinäsellä on suora vaikutus lukukokemukseen. Typografian asiantuntijan Markus Itkosen mukaan, onnistunut tekstinäsu täyttää kolme eri kriteeriä: luettavuuden, kurinalaisuuden ja ajattomuuden kriteerit (Makkonen 2004, 221).

Tekstin luettavuus on kirjan taittajan prioriteettilistalla ensimmäisenä. Jos teksti on vaikealukuista, syytetään liian helposti kirjaintyyppivalintaa tai kirjainkokoja. Syitä voi olla muitakin. Luettavuustekijät ovat kirjaintyyppin ja pistekoon lisäksi riviväli ja rivin pituus, unohtamatta riittävää värikontrastia. Yksi huono valinta voi johtaa hankalaan luettavuuteen. (Makkonen 2004, 231.)

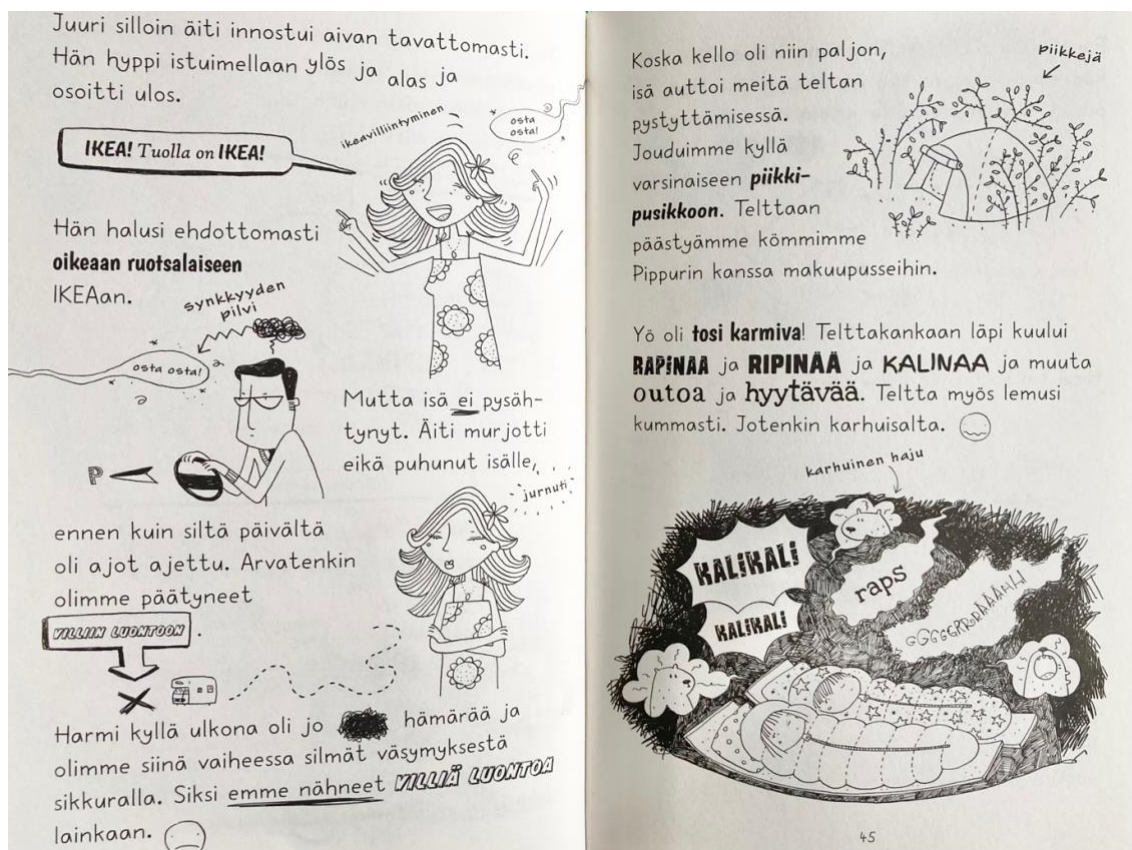
Kurinalainen typografia tarkoitus on välittää tärkeä viesti herättämättä huomiota. Kirjan leipätekstin täytyy olla hillitty mutta kiinnostava, helposti lähestyttävä. ”Onnistunut, viimeistelty typografinen muotoilu antaa lukijalle huomaamatonta nautintoa” (Talonpoika 2016, 20).

Kirjatyypografian on myös kestävä aikaa. Kirjaa ei hankita hetkeksi vaan se saattaa kulkea mukana monta vuotta, joskus jopa loppuelämän. Jotkut kirjat kulkevat mukana jopa sukupolvesta toiseen. (Makkonen 2004, 222).

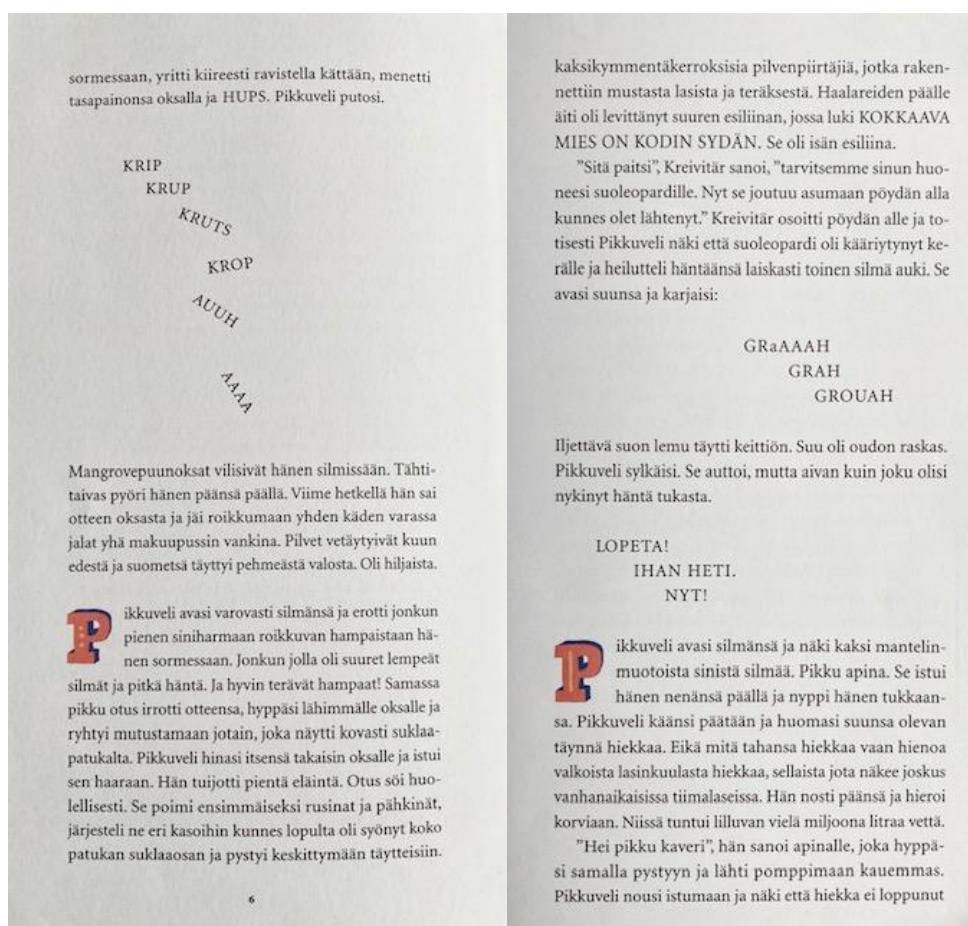
3.3.1 Leikkisä typografia

Yleisemmin sanottuna ”typography is what language looks like” (Lupton 2004, nimiö). Jos lasten- ja nuortenkirjojen tekstinäsu näyttäisi heidän ilmaisukieleltään, se ei varmasti olisi tylsää, pitkää ja harmaata tekstimassaa. Lapset puhuvat kovaa, huutavat, nauravat, kikattavat, pelleilevät, kutsuvat ja nimeävät toisia (kuva 20). Tämän takia lasten- ja nuortenkirjallisuuden

typografia saa olla leikkisää ja ekspressiivistä (kuva 21 & 22). Lasten- ja nuorten kirjatypografian täytyy näyttää heiltä. (Talonpoika 2016, 22.)

Kuva 20. Lotta Levoton ja hirveät hirvipusut -teoksessa typografia on osa taittoa ja joskus jopa kuvituksia. Sanat näyttävät hyppivän ja huutavan, niitä voisi kuvitella melkein kuulevan omassa päässään. Kuvittaja on osannut käyttää tekstinasua nerokkaalla tavalla. Kuvitukset kuvailevat tarinan mutta osa kerrontatekstiä tukee myös kuvituksia. (Pantermüller & Kohl 2020, 44–45.)

Kuvat 21 & 22. Pikkuveli ja mainio harharetki -kirjassa Jussi Karjalainen leikkii sanoilla tekstin sisällä. Kapitaaliset kirjaimet huutavat tai käskevät. Jotkut sanat putoavat maahan. Osa tekstinasua näyttää melkein kuvitukselta. (Parkkinen 2017, 6, 29.)

3.3.2 Kuvitettu teksti

Yhä useammista kirjoista löytyy kuvitettua tekstiä. Teksti ei ole enää tietokoneella kirjoitettu vaan käsin piirretty. Tekniikkaan törmää paljon otsikoissa mutta nykyisin myös leipätekstin sisällä (kuva 23 & 25). Kuvitetun tekstin avulla kirjasta tulee helpommin lähestyttävä (kuva 24). Nuorten lukijoiden on helpompi samaistua hahmoon, joka puhuu tai huutaa käsin piirretyillä sanoilla, koska tilanne vaikuttaa todellisemmalta.

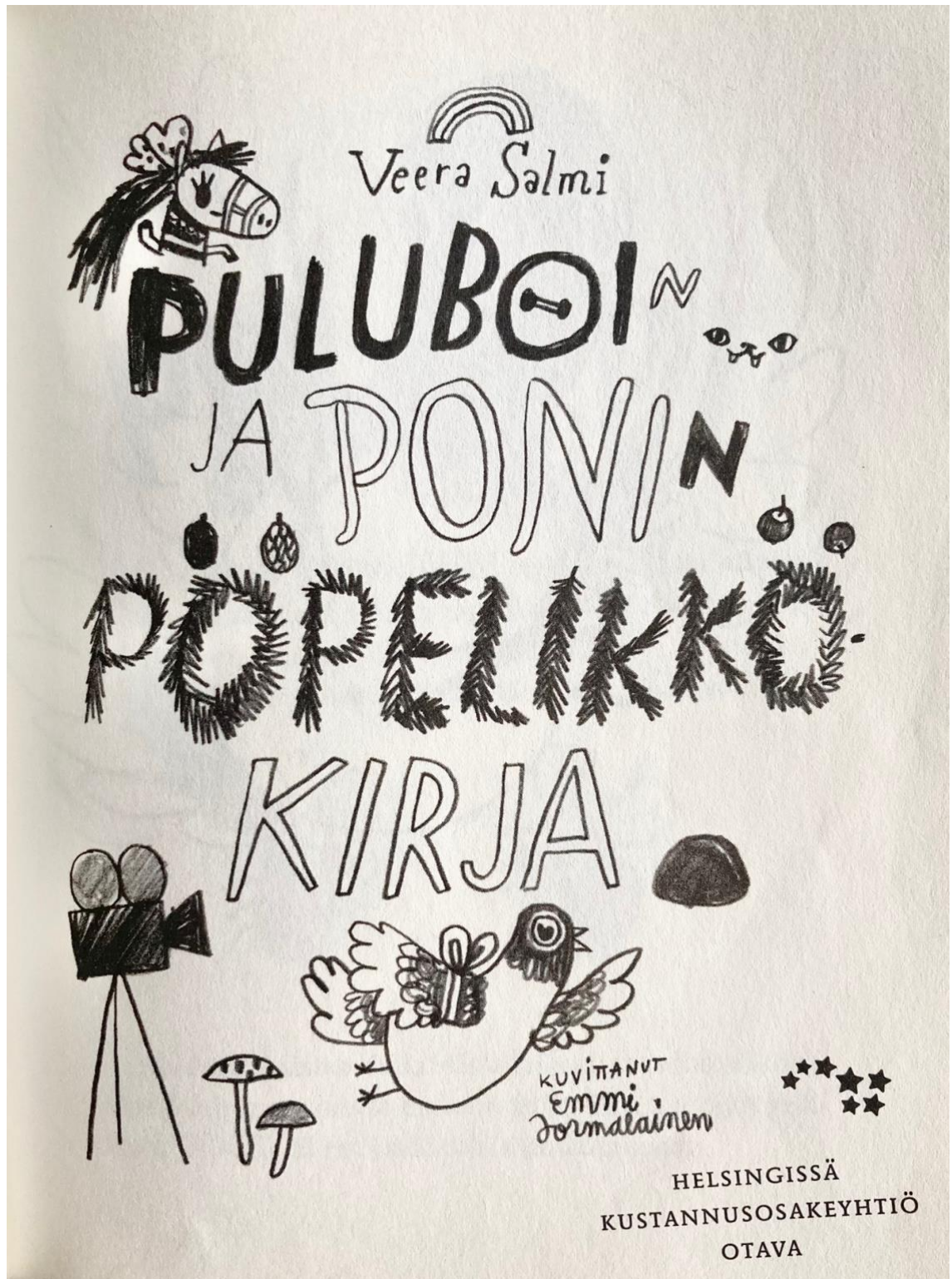
Kouluun lähtöön oli vielä kolme varttia, ja Ensio päätti tehdä muistilapun kaikesta kummallisesta.

ENSION TÄRKIÄ LAPPU
KAIKESTA KUMALISESTA

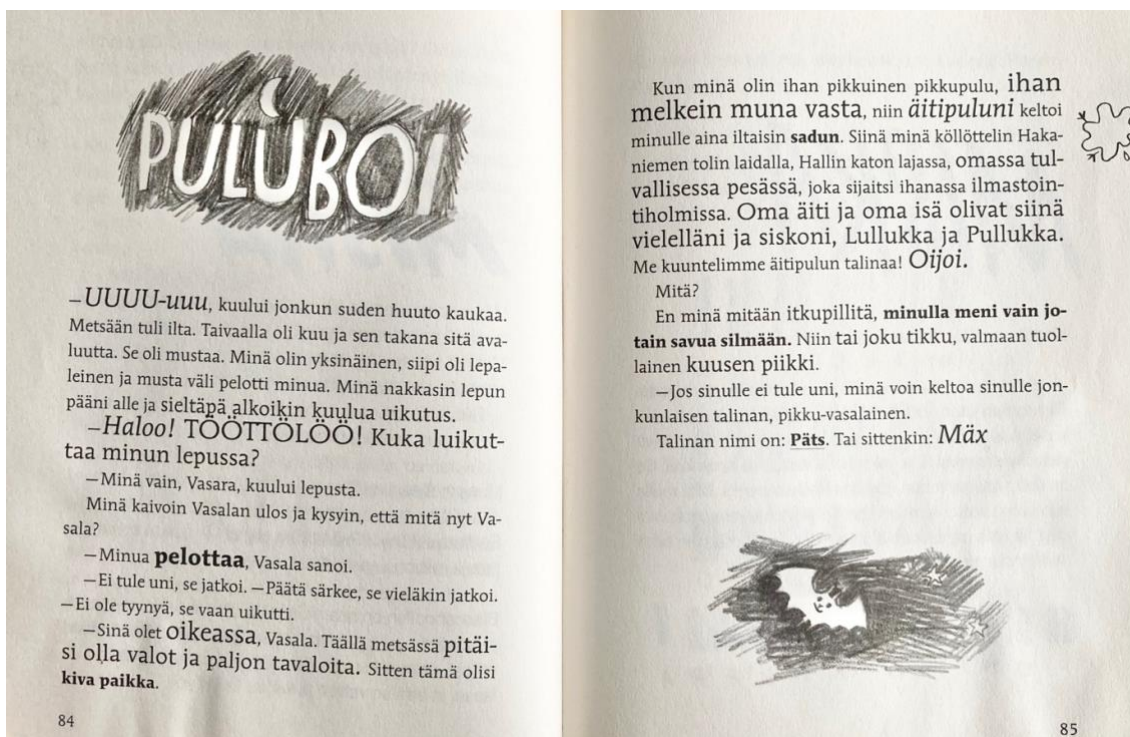
ISÄLLÄ EI OLE PÄÄTÄ
MINNE KAHVI MENEÄ?
ONKO DINOSAURUKSET OIKEASTI HÄVINNEET?
ENTÄ JOS NE OVAT
VAIN KUTISTUNEET JA PIILOSSA!

(VIIMEKSI MAINITTU ASIA EI LIITTENYT ASIAA, MUTTA MIETITYTTI NOIN YLEISESTI.)

Kuva 23. Ensio ja päätön tarina -kirjassa löytyy lista, joka on kirjoitettu käsiin. Siinä on sekä tekstin informatiivinen ominaisuus että kuvituksen kuvaileva tarkoitus. (Parkkinen 2020, 8.)

Kuva 24. Puluboin ja ponin kirjat. Pöpelikkö + Tsompi -teoksen otsikkosivu on kokonaisuudessaan kuvitettu. Ainut typografinen osa on kustantajan leima sivun alareunassa. Käsin piirretyn alkusivun avulla kirja vaikuttaa nuorille lukijoille paljon lähestyttävämmältä (Salmi 2016.)

Kuva 25. Kuvitetun otsikon lisäksi, tämä aukeama on täydellinen yhdistelmä sekä tavallisesta että kuvailevammasta leipätekstistä. Teksti vaikuttaa paljon elävämmältä. (Salmi 2016, 84–85.)

3.4 Ulkoasun muut ominaisuudet

3.4.1 Etusyrjä

Etusyrjä on kirjan osa, joka on yhden suuntainen kirjan selän kanssa. Ennen vanhaan etusyrjän oli tapana merkittää kirjaimin tai värittää. Joskus niissä oli kuvioita. 1500-luvulla aloitettiin marmoroida ja peittää ei ainoastaan etusyrjää, vaan kaikki kirjan syrjät ohuen ohuella kultalehdellä. Myöhemmin 1600-luvulla etusyrjän maalauksesta tuli erittäin suosittua iso-Britanniassa. 1800-luvulla etusyrjän koristelu tuli jälleen muotiin ja 1800-luvun loppuun mennessä oli jo kokeiltu kaikenlaisia kaunistusmenetelmiä ja tekniikoita. (Ellenport 2012, 9–18).

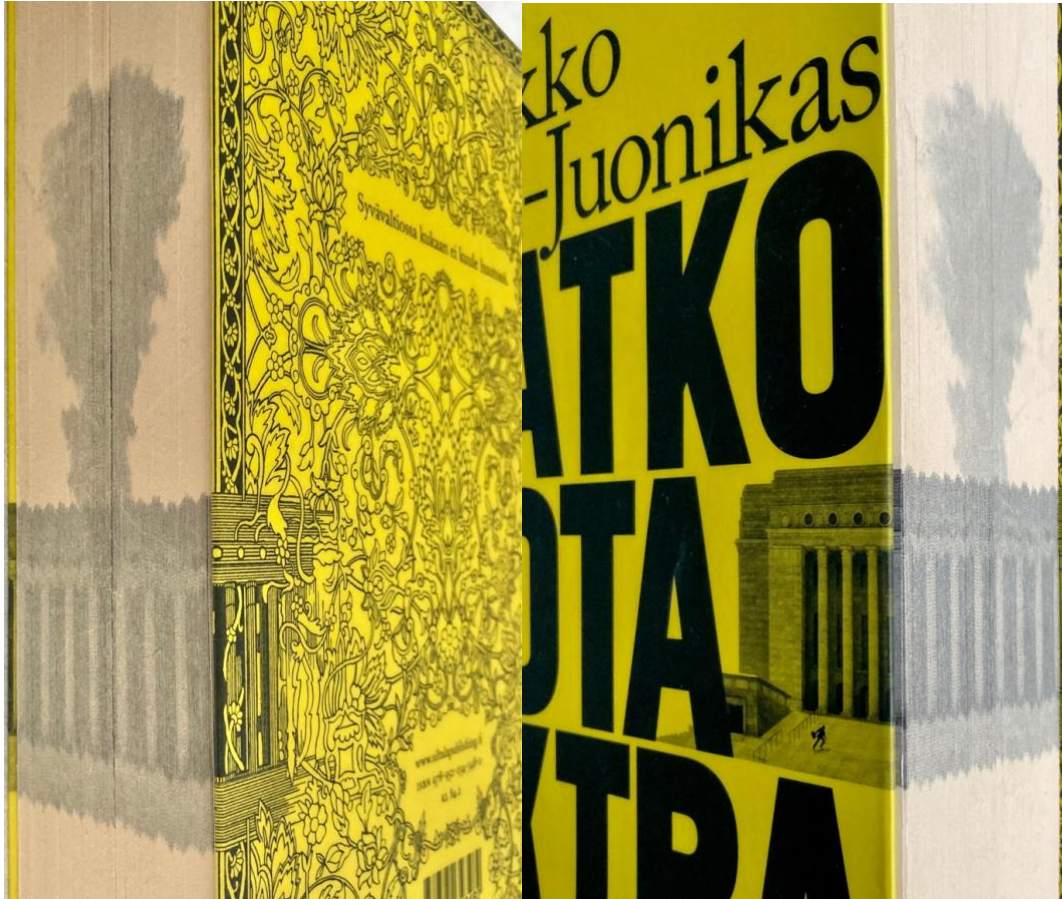
Nykyisin kirjojen etusyrjä on vain harvoin koristeltu. Uskonnollisissa kirjoissa, kuten esimerkiksi raamatussa, saattaa olla edelleen kullattu tai värikäs etusyrjä. Muussa kirjallisuudessa on valitettavasti vaikeaa löytää poikkeava etusyrjä. Kustantajat eivät näe miten värillinen tai kuviollinen etusyrjä voisi hyödyntää tai

parantaa kirjan ulkoasua. Minua ovat aina kiehtoneet värikkäät syrjät, ne tuovat mielestäni visuaalista lisäarvoa kirjoille. Koristeltu etusyrjä voi olla yksinkertaisesti yksivärinen (kuvat 26 & 27) mutta siinä voi myös olla kuvioita (kuvat 28–33).

Välilehdet ovat vielä toinen tapa hyötyä etusyrjästä. Niitä löytyy usein pienten lasten kuvakirjoista. Paksulehtinenkirjassa lapset pystyvät välilehtien avulla löytää tietty sivu nopeasti sekä kääntää kirjan sivuja näppärästi. Välilehdet ovat hyvä työkalu pienimmille, joiden motoriset taidot ovat vielä kehittymässä. Välilehtiä muuten käytetään usein joko hakemistoissa tai osoitekirjoissa. Samalla tavalla kuin nuorimmille lapsille, välilehtien tarkoitus on auttaa käyttäjää löytämään haluamansa sivu pikaisesti. Välilehtien avulla myös lapset ja nuoret pystyisivät selaamaan kirjoja ja löytämään tietyn sivun tai luvun helpommin.

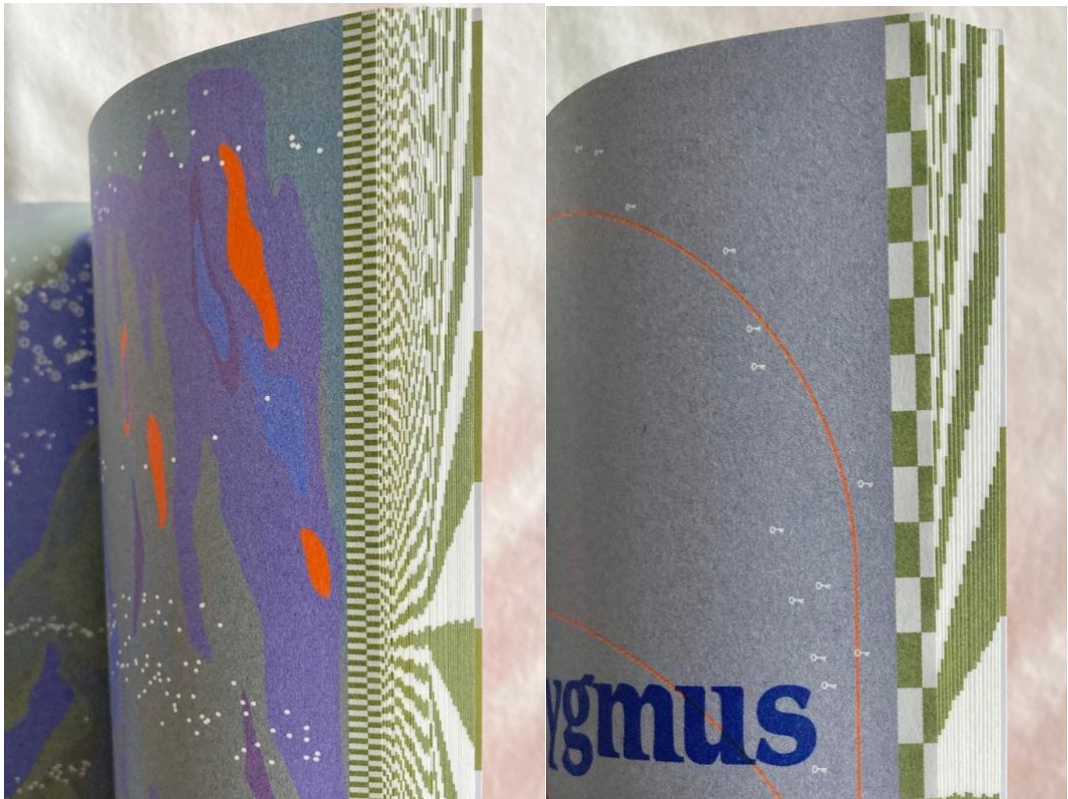
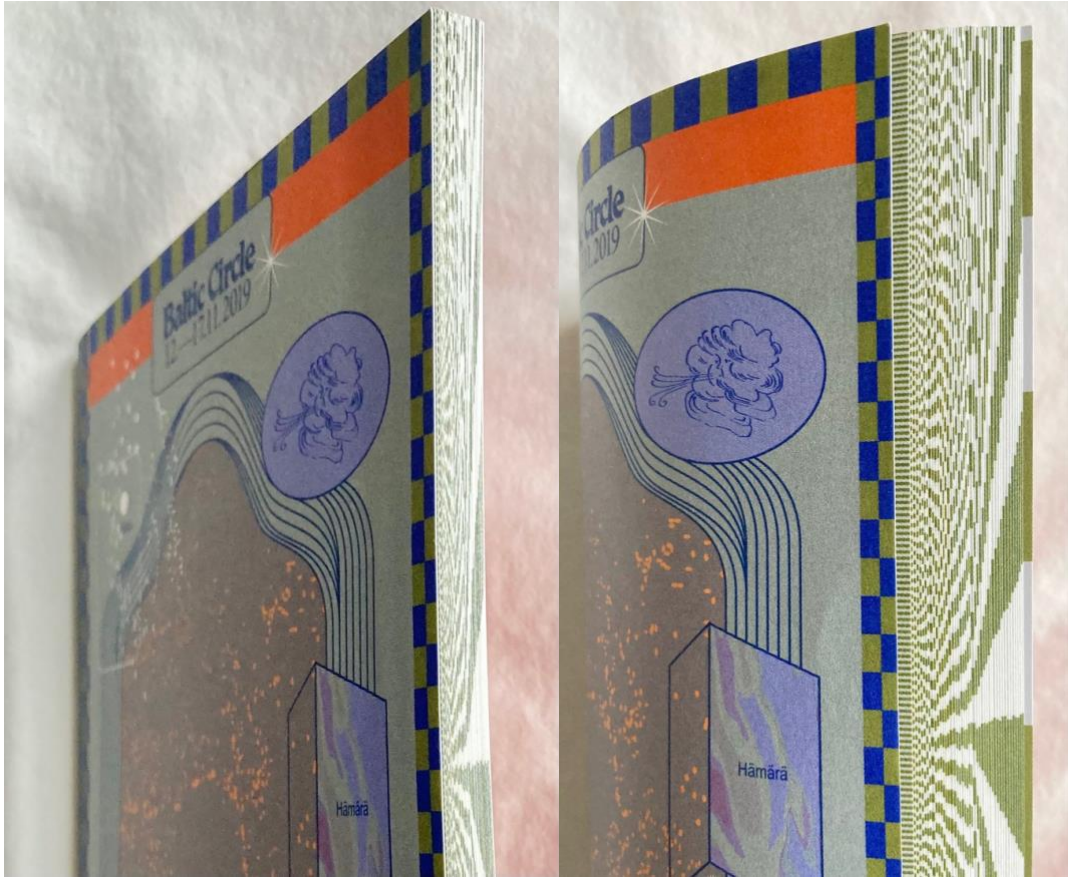

Kuvat 26 & 27. Samalla tavalla kuin muissa kirjasarjoissa jokaisella kannella on oma väri, Pax-kirjasarjassa jokaisella kirjalla on erivärinen syrjä. Saman sarjan teokset ovat siis helposti erottautuvia. Syrjän väri antaa mielenkiintoisen visuaalisen lukukokemuksen kirjan selatessa. (Larsson & korsell 2015 & 2014).

Kuvat 28 & 29. Aikuistenkirjallisuuden valikoimasta löytyi erittäin mielenkiintoinen teos. Jatkosota-extra -kirjankannen kuva massiivisesta eduskuntatalosta jatkuu etusyrjän yli takakanteen asti. Sota-aiheisen kirjan etusyrjästä nouseva pahanenteinen savu on järkyttävän hyvä visuaalinen keino, joka herättää huomion. (Yli-Juonikas 2017).

Kuvat 30–33. Baltic circle -kirjaseen etusyrjällä on mielenkiitoinen geometrinen kuvio, joka elelee sivujen selatessa ja muistuttaa lapsuutemme viihdyttävistä flipbookeista. (Herrala, Nyman & Salmela 2019).

3.4.2 Lukunauha

Lukunauha kiinnittyy kirjanselkään ja sitä käytetään kirjanmerkinä. Kangasnauha on erittäin käytännöllinen työkalu lukijoille. Olen huomannut lapseni kanssa, että erillinen kirjanmerkki jää usein käyttämättä, joko unohduksen tai laiskuuden takia. Jos kirjanmerkki olisi osa kirjaa, sitä ei tarvitsisi muistaa joka kerta säilyttää mukana.

Lukunauha löytyy useimmiten tasku- ja pöytäkalentereista sekä keittokirjoista. Tasku- ja pöytäkalentereissa saattaa olla jopa kaksi lukunauhaa, joilla voi kätevästi merkata ylös enemmän kuin yhden päivämäärän kerrallaan. Käytännöllisyyden lisäksi kaunis satiinilukunauha tuo esteettistä lisäarvoa kirjalle (kuva 34).

Kuva 34. Tässä listakirjassa löytyy kaksi eriväristä lukunauhaa, joilla lukija pystyy kätevästi merkkamaan sivuja ylös (Lewis 2020).

3.5 Toiminnalliset visuaaliset elementit

3.5.1 Hahmojen kuvagalleria

Lapsena luimme yhdessä isäni kanssa Tintti-sarjakuvia. Muistan vieläkin sen tunnen: olin mukavasti istumassa isän kainalossa ja tuumin vähän jännittyneenä, mihin vaaralliseen seikkailuun Tintti taas joutuisi. Isän kanssa jaettujen lukukokemusten seurauksena olen kiintynyt Tintti-hahmoon. Kirjojen etu- ja takakannen sisäsivuja koristi sarjakuvan hahmojen kuvagalleria. Jokaisella päähahmolla, jonka Tintti oli kohdannut seikkailuissaan, oli oma kehystetty muotokuva. Tykkäsimme katsella heitä isän kanssa, joskus pitkään. Tykkään siitä edelleen.

Lasten- ja nuortenkirjallisuuden hahmojen luonteet ja piirteet ovat kehittyneet huomattavasti viime vuosina. Nykyisin romaanin päähahmot vaikuttavat paljon realistisimmilta kuin ennen. Sankarit eivät ole enää täydellisiä vaan heillä on myös puutteita ja he kohtaavat haasteita. Kirjailijat ovat ymmärtäneet lasten ja nuorten tarpeen samaistua päähahmoihin. (Mariëke 2016.) Kiehtovien hahmojen läsnäolo kerronnassa määrittelee merkittävästi kirjan menestystä. Toisin sanoen maailman parhaalla lasten- tai nuortenromaanin käsikirjoituksella ei ole paljon arvoa ilman onnistuneesti suunniteltuja päähahmoja. (Envie d'écrire 2013.)

Tintti-sarjakuvan kuvagalleriaa selatessa ihmettelin viimeksi sitä, että nykykirjoista aika harvoin löytyy hahmojen visuaalinen esittely (kuva 36). Jos romaanissa hahmot ovat vain vähäisiä, on ihan ymmärrettävä että sellaista tarvetta ei ole. Mutta joskus tarina saattaa olla täynnä hahmojen kohtaamisia ja tapaamisia (kuva 35). Silloin kuvagalleria vaikuttaisi tarpeelliselta. Lukiessani pitkiä romaaneja nuorena, muistan lukuisia kertoja tajunneeni, että en muistanut tiettyä hahmoa. Kirja oli jäänyt sivuun liian pitkään tai hahmoja oli yksinkertaisesti paljon. Silloin olisin hyötynyt hahmojen kuvien esittelystä.

Kuva 35. Lotta Levoton ja hirveät hirvipusut -kirjan etu- sekä takakannen sisäsivuilla koristaa kuvagalleria. Romanin samanlaisella päiväkirjatyyliillä Lotta esittelee lukijoille tarinan hahmot: oma perhe, hänen ystävänsä, muita sivuhahmoja ja jopa eläimiä. (Pantermüller & Kohl 2020.)

Kuva 36. Kevin vs. yksisarviset -teoksessa hahmojen tilalla kuvittaja päätti mieluummin luetella lukuisat yksisarvisten lajit.

3.5.2 Kartta

Kerronnan aikana saattaa ilmestyä niin paljon eri hahmoja, että lukijoilla on vaikea muistaa kaikki. Samalla tavalla tarinan fyysinen kulku voi olla hankala hahmottaa (kuva 38). Vaikka juoni sijaitsisi pienellä rajoitetulla alueella, joskus mielikuvitus ei riitä visualisoimaan hahmojen siirtymiset paikasta toiseen (kuva 37). Siitä syystä kartat ovat mainio visuaalinen keino tukea lasten ja nuorten lukukokemusta. Kartat auttavat nuoria lukijoita paikantamaan itsensä paremmin tarinan sisällä.

Kuva 37. Kymmenen tikkua laudalla -kirja sisältää kartan juonen tapahtumapaikasta. Tarina sijaitsee päähahmon mummolassa. Mummolan pihalla seisoo muutama rakennus, joissa tapahtuu merkittäviä asioita. Alue on hyvin pieni mutta kuvittaja koki, että lukija voisi hyötyä kartasta kirjan lukiessa. (Junkkaala 2018, 8–9.)

Kuva 38. Kissa Kasuli ja eläinten turvametsä -kirja on oikea seikkailu luonnossa monien eläinten parissa. Melko tarkan kartan avulla lukija pystyy helposti seuraamaan reittiä metsän läpi. (Kortelainen 2019.)

4 Johtopäätökset

Opinnäytetyön aloittaessani esitin kaksi kysymystä: miksi lapset ja nuoret tarvitsevat elämyksellisimpiä lukukokemuksia ja millä keinoilla sen voisi toteuttaa?

Tutkielmani rakentaessa minulla oli mielessä seuraavat pohdinnat: mitä lapset ja nuoret tarvitsevat tai odottavat kirjallisuudesta? Minkälaisia lukukokemuksia he janoavat? Miltä heidän unelmiensa kirjat näyttävät?

Tämän työn merkittävä havainto on visuaalisuuden voimakas läsnäolo yhteiskunnassamme. Kuten Marcel Maltzeff kirjoitti: ”alussa ei ollut sana vaan

oli kuva” (Makkonen 2004, 261). Me ihmiset olemme aistivia ja tuntevia olentoja, ja kuvilla on olennainen rooli elämässämme. Vaikka teksti pysyy perustana ja sanoman kantajana, kuvien valta kasvaa ja kasvaa.

Toisessa luvussa analysoin, minkälainen vaikutus mediamaailmalla on lapsille ja nuorille. Tutkimukset osoittavat alakoulu- ja teini-ikäisten lukutaidon heikentymisen, suora seuraus tietokoneiden, tablettien ja puhelinten näyttöjen silmäilevästä katsomisesta. Mietin siis, miten tämä uusi sukupolvi, joka on kasvanut kuvien ja kuvakulttuurin ympäröimänä, havaitsee maailmaamme? Onko nykyisten ja -nuorten kyky lukea kuvia ja ympäristöä kehittynyt eri tavalla kuin meidän? (Makkonen 2004, 261–262.)

Tutkimuksen tuloksena tuli ilmi, että kirjojen kuvituksista hyötyvät kaikki, ei ainoastaan leikki-ikäiset. Visuaalisuuden lisääminen kirjoihin voisi siis olla ratkaisu lasten ja nuorten uteliaisuuden herättämiseen ja mielenkiintoisempiin lukukokemuksiin.

Työni suurin yllätys oli viime vuosikymmenen jatkuva kuvien määrän kasvu lasten- ja nuortenkirjoissa, etenkin Suomessa. ”Nykyisin lastenkirjallisuutta pidetään itsestään selvästi visuaalisena kirjallisuuden osa-alueena” toteaa lasten ja nuorten lukemisen tutkiva Päivi Heikkilä-Halttunen. Kuvituksia löytyy nykyisin ei ainoastaan kuvakirjoista vaan myös lasten- ja nuortenromaaneista. (Heikkilä-Halttunen 2015, 107.)

Esimerkkejä kerätessäni huomasin, että kuvitukset ovat tosiaan tehneet paluun lasten- ja nuortenkirjallisuuteen. Vaikka kirjastojen hyllyistä löytyy vielä lukuisia kuvattomia nuorille suunnattuja kirjoja, kuvitukset ovat leviämässä. Kuvat ovat tarttuneet kansien lisäksi myös kirjojen sivuille. Samalla tavalla taitto ja typografia ovat kehittyneet ja muuttuneet rohkeammiksi lasten- ja nuortenkirjallisuudessa.

Opinnäytetyön kolmannen luvun tarkoitus oli luetella sekä luokitella lasten- ja nuortenkirjojen visuaaliset ominaisuudet. Kuvitusten lisäksi löytyy muita keinoja

luoda voimakasta visuaalisuutta kirjoihin. Onneksi lasten- ja nuortenkirjojen kuvittajat käyttävät jo suurinta osaa menetelmistä.

Technological advances in illustrated books production have allowed twentieth-century illustrators to create children's books that are beautiful, colourful, richly produced works of art (Lyons 2011, 189).

Nykyisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden visuaalinen suuntaus on kiistämättömästi oikea. Ala tarvitsee vain vähän lisää vauhtia. Hyödyntämällä vielä rohkeammin opinnäytetyössäni esiin nostamia visuaalisia menetelmiä suunnitteluvaiheessa, kuvittajat ja ylipäättänsä visuaaliset suunnittelijat luovat entistä kauniimpia ja elämyksellisimpiä kirjoja.

Lähteet

Ankowski, Amber & Ankowski, Andy 2021. Bringing up bookmonsters. The joyful way to turn your child into a fearless, ravenous reader. New York: The Experiment.

Ellenport, Sam 2012. Book-edge decoration: a brief survey. Sites.google.com. <<https://sites.google.com/site/wikipedia/home/s/syrjien-koristelu>> (luettu 8.11.2022).

Envie d'écrire 2013. Ecrire un roman jeunesse: caractériser ses personnages. Envie d'écrire.com. <<https://www.enviedecrire.com/ecrire-un-roman-jeunesse-caracteriser-ses-personnages/>> (luettu 7.11.2022).

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2015. Lue lapselle! Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen. 1. painos. Jyväskylä: Atena.

Histoires vermoulues 2018. Ne jugez pas un livre à sa couverture? Histoiresvermoulues.wordpress.com <<https://histoiresvermoulues.wordpress.com/2018/05/29/ne-jugez-pas-un-livre-a-sa-couverture/>> (luettu 3.11.2022).

Laaksonen, Kaisa & Luukila, Lotta 2020. Lukijan luo. Lisää näkyvyyttä lasten- ja nuortenkirjoille. Tampere: Lastenkirjainstituutti.

Lehtokari, Rosa. Ikoninen hymiö :-) täyttää 40 vuotta – keksijä Scott Fahlman Ylälle: "Emojit ovat rumia". Yle.fi. <<https://yle.fi/uutiset/3-12629107>> (luettu 5.11.2022).

Lupton, Ellen 2004. Thinking with type. New York: Princeton Architectural Press.

Lyons, Martyn 2011. Books. A living history. London: Thames & Hudson.

Makkonen, Teijo 2004. Kustannustoimittajan kirja. Helsinki: Suomen kustannusyhdistys.

Marièke 2016. Les caractéristiques de la littérature jeunesse. Mécanismes d'histoires.fr. <<https://www.mecanismes-dhistoires.fr/les-caracteristiques-de-la-litterature-jeunesse/>> (luettu 7.11.2022).

Paul, Pamela & Russo, Maria 2019. How to raise a reader. New York: Workman Publishing.

Proust, Marcel 1984. Kadonnutta aikaa etsimässä. Swannin tie. 3. painos. Helsinki: Otava.

Strom, Laura 2019. 6 façons d'intéresser votre enfant à la lecture. Sélection.ca. <<https://www.selection.ca/sante/famille/6-conseils-pour-interesser-votre-enfant-la-lecture/>> (luettu 2.11.2022).

Talinna raamatutrükikoda n.d.. Tallinnan kirjapaino. Trt.ee.
<<https://trt.ee/fi/jalkikasittely/>> (luettu 9.11.2022).

Talonpoika, Kai 2016. Lapset ja kirjaintyytit. Typografian opas kasvattajille. Opinnäytetyö. Helsinki: Metropolia Ammattikorkeakoulu, Medianomi YAMK. Luettavissa osoitteessa
<https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/109178/kai_talonpoika.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (luettu 23.9.2022).

Webmaman 2020. Comment intéresser son enfant à la lecture. Webmaman.com. <<https://www.webmaman.com/comment-interesser-son-enfant-a-la-lecture/#:~:text=Le%20meilleur%20moyen%20d'int%C3%A9resser,aide%20%C3%A0%20structurer%20leur%20jour%C3%A9e.>> (luettu 2.11.2022).

Kuvalähteet

Kuvat 1, 2, 7 & 23. Parkkinen, Leena 2020. Ensio ja päätön tarina. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.

Kuvat 3 & 4. Pörsti, Miika 2016. Kaikkien juhla. Helsinki: Tammi.

Kuva 5, 12, 24 & 25. Salmi, Veera 2016. Puluboin ja ponin kirjat. Pöpelikkö + Tsompi. Helsinki: Otava.

Kuva 6 & 36. Reeve, Philip & McIntyre, Sarah 2021. Kevin vs. yksisarviset. Vihti: Aurinko Kustannus

Kuvat 8, 9, 21 & 22. Parkkinen, Leena 2017. Pikkuveli ja mainio retki. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.

Kuva 10, 20 & 35. Pantermüller, Alice & Kohl, Daniela 2020. Lotta Levoton ja hirveät hirvipusut. Helsinki: Lasten keskus.

Kuva 11. Pelttari, Mikko & Kunnas, Jenna 2019. Näkymätön myrsky. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Kuva 13. Kolu, Siri 2018. Tarinataistelu. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Kuvat 14 & 15. Leka, Kaisa & Leka, Christoffer 2022. Perfect questions, perfect answers. Suomi: Absolute Truth Press.

Kuva 16 & 38. Kortelainen, Mikko 2019. Kissa Kasuli ja eläinten turvametsä. Rajamäki: Aviator.

Kuva 17. Hodgson Burnett, Frances 2022. Pikku prinsessa. Helsinki: Art House.

Kuvat 18 & 19. Copeland, Sam 2019a. Sami muuttuu hirmuliskoksi. Helsinki: Tammi; Copeland, Sam 2019b. Sami muuttuu kanaksi. Helsinki: Tammi.

Kuvat 26 & 27. Larsson, Åsa & Korsell, Ingela 2015. Pax, mylingen. Stockholm: Bonnier Carlsen; Larsson, Åsa & Korsell, Ingela 2014. Pax, grimmen. Stockholm: Bonnier Carlsen.

Kuvat 28 & 29. Yli-Juonikas, Jaakko 2017. Jatkosota-extra. 2. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.

Kuvat 30–33. Herrala, Satu, Nyman, Hanna & Salmela, Johanna 2019. Baltic Circle. Tartu: Greif.

Kuvat 34. Lewis, Aura 2020. 50 lists for feminists. Journaling for empowerment. New York: Abrams Noterie.

Kuva 37. Junkkaala, Heini 2018. Kymmenen tikkua laudalla. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.